

Právnická fakulta

UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Katedra trestního práva

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Podmíněné odsouzení

Konzultant : JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Autor : Mgr. Jana Halamová
Komenského 301/5
962 33 Budča
SR

Podmíněné odsouzení

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 20. dubna 2007

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Halamová', written over a horizontal dotted line.

Mgr. Jana Halamová

1	Úvod.....	1
2	Účel trestu	3
3	Vznik a historický vývoj podmíněného odsouzení a probace.....	6
3.1	Obecné pojednání.....	6
3.2	Podoba podmíněného odsouzení v průřezu historie našeho právního řádu	11
4	Podmíněné odsouzení.....	25
4.1	Obecná charakteristika	25
4.2	Význam a postavení podmíněného odsouzení v systému trestů	26
4.3	Podoby podmíněného odsouzení.....	27
4.4	Podmíněné odsouzení a sociální souvislosti	29
5	Podmínky ukládání a výkon podmíněného odsouzení.....	32
5.1	Způsob rozhodnutí soudu.....	33
5.2	Přiměřené omezení a povinnosti během zkušební doby	35
5.3	Osvědčení	42
6	Sledování a kontrola chování odsouzeného během zkušební doby	46
6.1	Probační a mediační pracovník pověřený dohledem - jeho osobnost a profese... 49	
6.2	Organizační aspekty a struktura	50
6.3	Vymezení pojmu dohled	51
6.4	Základní úkoly a principy práce probační a mediační služby.....	52
6.5	Role a činnost probační a mediační služby	56
6.6	Role zájmových sdružení a dalších subjektů při ukládání a výkonu podmíněného odsouzení.....	57
	Zájmová sdružení občanů	57
	Orgán sociálně – právní ochrany dětí.....	60
7	Právní úprava podmíněného odsouzení v Německu – srovnání.....	62
8	Právní úprava v USA.....	72
9	Vývoj v číslech.....	79
10	Návrhy de lege ferenda	88
11	Seznam literatury.....	92

1 Úvod

Justiční systémy ve všech demokratických státech zaručují právo na spravedlivý proces před nezávislými soudy. Je povinností každého státu vytvořit podmínky pro rychlé a kvalifikované projednání všech věcí a zabezpečit rovné postavení procesních stran i dostatečné personální a materiální zajištění činnosti všech orgánů a institucí působících v rámci tohoto systému. Cílem systému trestní justice je účinně stíhat a trestat porušení norem trestního práva. Na druhé straně vychází trestní právo ze zásady pomocné úlohy trestní represe. Státní donucení trestněprávními prostředky je třeba používat pouze tehdy, neexistuje-li jiné řešení k dosažení souladu chování lidí s právem.

Trestní politika každé země odráží její společenské, hospodářské a kulturní poměry. V závislosti na těchto vnějších podmínkách se mění pohled trestního práva na ochranu jednotlivce a sociálního společenství před trestnou činností. Zejména od druhé poloviny 20. století dochází k přehodnocování systému státní reakce na trestný čin a posuzování smyslu a účelu trestu.

Po roce 1989 se v oblasti trestní politiky začala věnovat pozornost zavádění nových forem trestů, opatření vykonávaných na svobodě a odklonů od klasického trestního řízení. Do popředí vystupuje snaha více individualizovat trestní postih, pozitivně motivovat pachatele trestného činu k životu v souladu s právem, posílit postavení osob poškozených trestnou činností a aktivně je zapojit do řešení trestních věcí. Důvodem je také potřeba řešit problémy přetížených soudů a přeplněných věznic, zlevnění trestního řízení a v neposlední řadě nalézt účinné formy prevence kriminality. Existuje několik způsobů, jak reagovat na tyto problémy. První možností je zesílení kapacity justičního systému zvýšením počtu soudců a pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Druhou je zkrácení doby jednání před soudy zaváděním alternativních zjednodušených typů řízení. Třetí je pak snížení počtu věcí projednávaných

před soudy, a to cestou dekriminalizace (tj. vynětí deliktů ze sféry trestní justice rozhodnutím o tom, zda je určitý typ chování trestným činem či nikoli), depenalizace (tj. nahrazení trestních sankcí jinými dopady na pachatele), ukládání alternativních trestů a využití odklonů od standardního trestního řízení.

Cílem mé rigorózní práce je zjistit zda, v jakém rozsahu a za jakých předpokladů je v české praxi využíván institut podmíněného odsouzení a jaké jsou možnosti zapojení Probační a mediační služby a jejího uplatnění v rámci výkonu tohoto trestu.

Od těchto cílů se odvíjí i struktura této práce. Úvodní kapitola je zaměřena obecně na východiska podmíněného odsouzení a definování pojmů. V dalších kapitolách popisují jednotlivé zákonné podmínky, jejichž splnění je nutné pro užití tohoto institutu, možnosti zapojení Probační a mediační služby a v závěrečné kapitole se zabývám úvahami de lege ferenda.

2 Účel trestu

Trest je jedním z prostředků státního donucení, jichž používá stát při plnění svých funkcí vedle prostředků politických, ekonomických aj. Jeho úloha záleží v tom, že je prostředkem v rukou státu k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy.

Pohrůžkou trestem, ukládáním a výkonem trestu poskytuje stát ochranu základním právním hodnotám.

Nejcharakterističtější znakem trestu je, že se jím působí určité osobě určitá újma. Jde tu o citelné zásahy do občanských práv. Pohrůžka takovými újmy obsažena v trestním zákoně, jejich ukládání a výkon mají odvracet pachatele i ostatní členy společnosti od páchaní trestných činů. České trestní právo je založené na zásadách humanizmu a vychází z názoru, že trestní represe musí být rozumná a že má působit újmu, jen pokud to vyžaduje splnění účelu trestu. Proto má být všude, kde je to možné, použito takových opatření, která nejsou spojena se ztrátou svobody.

Trest může být uložen jen za spáchaný trestný čin jeho pachatelem a na základě zákona (nulla poena sine lege - čl.39 Listiny). Je tedy právním následkem trestného činu a musí být přiměřený především nebezpečnosti trestného činu pro společnost (§ 31 odst.1 TZ).

Účelem trestu je chránit společnost před pachatelem trestných činů, zabránit pachateli v dalším páchaní trestné činnosti, co znamená přimět ho k respektování našich zákonů. Pachateli je znesnadněno či znemožněno páchat další trestné činy, je izolován od společnosti nepodmíněným trestem odnětí svobody. Trestní právo však používá i různých prostředků, které výrazně sledují výchovné cíle (např. podmíněné odsouzení, upuštění od potrestání apod.). K dosažení výchovného působení trestu by mohla přispět účast zájmových sdružení občanů na převýchově pachatele, která je v plné míře možná u trestů nespojených s odnětím svobody (podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem, zákaz činnosti apod.) - §

3 odst.2 TrŘ. V této spojitosti zná trestní řád záruky za nápravu pachatele. Předpokladem jejich úspěšnosti bude leckdy sloučení laických aktivit s nápravným zacházením odborníků, zejména probačních úředníků a sociálních kurátorů¹.

Využití alternativních řešení trestních věcí se opírá o koncept tzv. restorativní (obnovující) justice, která představuje protiklad tradičního represivního pojetí tzv. retributivní (odplatné, trestající) justice.²

Alternativní řešení trestních věcí u nás probíhá ve dvou rovinách:

a) v rámci systému trestního práva hmotného a procesního,

b) mimo systém trestního práva.

Mezi hmotněprávní alternativy uvnitř systému trestního práva lze zařadit:

- tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody (např. trest obecně prospěšných prací a podmíněné odsouzení doplněné vhodně stanovenými přiměřenými povinnostmi nebo omezeními)
- tresty s probačními prvky (např. podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem),
- peněžité trest,
- trest zákazu činnosti
- trest propadnutí majetku či věci
- alternativy k potrestání -- upuštění od potrestání,
- podmíněné upuštění od potrestání s dohledem,

Procesními alternativami jsou alternativy k standardnímu trestnímu řízení, tzv. odklony v trestním řízení:

- řízení o vydání trestního příkazu,

¹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – 1. Obecná část. Praha:Aspi Publishing, 2003, str. 269

² Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století, Trestní právo 1/2000, str. 56

- řízení o podmíněném zastavení trestního stíhání,
- řízení o narovnání.
- řízení o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání
- řízení o odstoupení od potrestání podle § 69 zákona 218/2003

K alternativním postupům směřujícím k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva patří zejména mediace. Jedná se o neformální proces urovnání konfliktu spojeného s konkrétním trestným činem. Mediace může směřovat k vytvoření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání či schválení narovnání, ale také k uplatnění dalších procesních postupů a trestů nespojených s odnětím svobody.

3 Vznik a historický vývoj podmíněného odsouzení a probace

3.1 Obecné pojednání

Podmíněné odsouzení bylo v Evropě poprvé uzákoněno koncem 19. století v Belgii a Francii. V těchto státech se jednalo o podmíněné odložení výkonu trestu vězení. Trest se vykonal, jestliže byl pachatel odsouzen ve zkušební době ze trestný čin nebo přečin, jinak se na něho hledělo jako by nebyl odsouzen. Vznik podmíněného odsouzení byl inspirován angloamerickou probací. Hlavní rozdíl mezi probací a tímto typem podmíněného odsouzení je v tom, že při probaci je podmíněný odklad trestu spojen s ochranným dozorem prováděným zvláštním k tomu ustanoveným orgánem, zatímco u podmíněného odsouzení tento dozor chybí. Probace jako alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vznikla v polovině minulého století v USA a postupně se formovala v rámci anglosaského právního systému. V kontinentální Evropě se probace vyvinula z klasického podmíněného odsouzení, kde se postupně začaly objevovat probační prvky.

Francouzsko-belgický typ podmíněného odsouzení převzaly přibližně do konce první světové války téměř všechny evropské země.

Podmíněné odsouzení je historicky, alespoň na evropském kontinentě, staršího data než probace. Sahrálo důležitou úlohu v prosazování myšlenky, že trest má odpovídat typovým i konkrétním zvláštnostem jednotlivého případu. Umožnilo omezit ukládání trestu odnětí svobody na závažnější případy. Podmíněně odsouzený je také ušetřen škodlivých účinků výkonu trestu odnětí svobody.

Pro další vývoj podmíněného odsouzení je charakteristické úsilí o zvýšení jeho účinnosti, a to tím, že se k němu připojovaly další probační prvky. Podle tohoto vývoje se rozlišují tři skupiny úprav podmíněného odsouzení:

1. úpravy, v nichž má podmíněné odsouzení dosud svoji původní podobu (např. Itálie, Španělsko). Na odsouzeného se tu působí jen hrozbou podmíněně odloženého trestu.

2. úpravy, které vybavili podmíněné odsouzení určitým nápravným obsahem, avšak bez dozoru (např. současná česká úprava podmíněného odsouzení v § 58 až 60). Chování odsouzeného je možno usměrňovat formou rozličných povinností a omezení.

3. úpravy, ve kterých vývoj podmíněného odsouzení vedl k vytvoření probace různých forem. Dozor může být jen fakultativním doplňkem podmíněného odsouzení nebo může být prvkem samostatné probace (např. současná česká úprava podmíněného odsouzení s dohledem v § 60a a b).

Podmíněné odsouzení do trestního práva uplatňovaného na území dnešní ČR zavedl teprve zákon č. 562/1919 Sb., a to podle vzoru francouzského. Úprava této pokrokové instituce se zhoršila v neprospěch odsouzených zákonem č. 134/1924 Sb. Podstata podmíněného odsouzení spočívala v tom, že se podmíněně odkládal výkon trestu peněžitého nebo trestu na svobodě a v případě, že se odsouzený osvědčil, hledělo se na něho, jako by nebyl odsouzen.

Podmíněné odsouzení se důvodovou zprávou, ministerskými výnosy a judikaturou prohlašovalo za výjimečnou instituci, která se nemá používat jako pravidlo při odsouzení osob zachovalý, ale soud má uvážit dosavadní způsob života pachatele a pohnutky jeho činu a zda čin netkví v pachatelově povaze. Přesto se v soudní praxi užívalo podmíněného odsouzení velmi často. Podle zákona bylo podmíněné odsouzení vyloučeno, jestliže pachatel byl dříve odsouzen pro zločin na dobu delší než tři měsíce nebo vůbec pro čin spáchaný z pohnutky nízké a nečestné, za který se označovaly hlavně trestné činy majetkové.³

Pro československou kriminální politiku byla v minulých desetiletích charakteristická hypertrofie trestní represe. Především bylo trestní právo koncipováno jako instrument

³ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, str. 298

k potlačení politické opozice a k provádění společenských reforem. Za zvlášť významný a spolehlivý ukazatel se považují počty uvězněných osob připadající na 100 000 obyvatel populace. Tento index činil v České republice k 31. 12. 1988 308 vězňů, k 31. 12. 1989 245 vězňů a v současné době je ve srovnání s předrevolučními průměrnými indexy zhruba poloviční. Právě u krátkých trestů odnětí svobody se většinou vznáší kriminálně politický požadavek podstatné redukce nepodmíněných trestů uplatňováním alternativních sankcí. Pokud by v budoucnu k jejich redukci nedošlo, bylo by nutné legislativně zavést takové formy jejich výkonu, které by maximálně omezily kriminogenní účinky (např. víkendové tresty).⁴

Vznik probace byl výsledkem reakce proti nediferencovanému pohledu na pachatele trestných činů, byl i výsledkem reakce proti zásadě odplatné funkce trestu a konec konců i proti trestu odnětí svobody samému, který se tak nahrazuje jiným druhem trestu. Počátky probace byly spjaty se snahou uchránit mladistvé pachatele před vězením a s vytvářením zvláštních soudů mládeže na přelomu 19. a 20. století. Požadavek pozitivistických směrů, aby trestání mladistvých bylo upraveno podstatně odchylně od trestání dospělých a orientováno primárně na výchovný účel, vedlo v mnohých zemích ke konstituování zvláštního trestního práva mladistvých nebo mládeže. Na Slovensku byly položeny základy ke zvláštnímu hmotnému trestnímu právu mládeže dokonce již v roce 1908 a na ně navázala úprava z roku 1913. V později vzniklém Československu byla tato oblast upravena zákonem o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb., který nahradil zastaralé normy trestního práva hmotného i procesního modernou úpravou. V důvodové zprávě k tomuto zákonu byla vůdčí zásada vyjádřena slovy: „Co nejméně trestati, co nejvíce vychovávatí, a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávatí a polepšovati“.⁵ Tento zákon byl v roce 1950 zrušen a trestní zákon

⁴ Novotný, O.: Alternativy uvěznění (K problematice reformy právních sankcí v ČR), Právní praxe 2/1993, str. 66

⁵ O trestním soudnictví nad mládeží. Edice „Komentované zákony Československé republiky“. Sestavili a poznámkami opatřili A. Mířička a O. Scholz. Praha 1932, str. 105

z r. 1950 ani pozdější trestní zákon z r. 1961 nejen, že ho na náležité úrovni nenahradili, ale znamenali dokonce podstatný krok k horšímu. Československá trestněprávní nauka a její představitelé mnohokrát navrhovali zásadní reformu systému opatření ukládaných mladistvým pachatelům.⁶ I když dalším vývojem se některé rozdíly mezi podmíněným odsouzením a probací částečně stíraly, větší možnosti resocializačního působení na odsouzené při dohledu a pomoci zůstaly nesporné.

V posledních desetiletích je patrná podpora mezinárodních institucí při zavádění probace a jiných alternativ k trestu odnětí svobody, a to prostřednictvím celé řady mezinárodních právních dokumentů. Z nich lze například zmínit Rezoluci č. 6 o alternativních opatřeních v trestních věcech VI. Kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli, Rezoluci č. 16 o alternativách trestu odnětí svobody a o společenské neintegraci pachatelů VII. kongresu OSN o snížení počtu vězňů. Z Doporučení Rady Evropy lze zdůraznit zejména doporučení č.R /92/ 16 k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství. Ze stejného přístupu k řešení daného problému vychází také směrnice Rady Evropy č.R/65/ 1 o odkladu trestu, probaci a dalších opatřeních nahrazujících trest odnětí svobody, směrnice č.R /76/ 10 k alternativním opatřením namísto uvěznění, směrnice č.R/70/ 1 k praktické organizaci dohledu a pomoci podmíněně odsouzeným nebo podmíněně propuštěným.

Probace v současnosti ve svých rozvinutých formách zaujímají významné místo v trestním zákonodárství a soudní praxi v řadě zemí, především zemí západní Evropy, ale nejenom tam. V těchto státech byly překonány určité stereotypy v myšlení soudců, kteří namnoze i

⁶ Novotný, O., O trestu a vězeňství, nakl. Academia, Praha 1969, Suchý, O., Zacházení s delikventní mládeží, III. mezinárodní symposium socialistických zemí o kriminalitě mládeže, Praha 1971

v důsledku značného zatížení trestních soudů ne vždy akceptovali reformy trestního práva a pokračovali v zaběhnuté, pro ně pohodlnější praxi, v níž trest odnětí svobody dominoval.⁷

V obecné rovině lze vymezit tyto charakteristické rysy probace jako specifické sankce:

1. závislost na výroku o vině, který by měl být vždy vysloven, jestliže má být pachateli uložena probace

2. odklad definitivního rozhodnutí o trestu, a to buď ve formě přímo odkladu výroku o trestu, nebo odkladu výkonu tohoto trestu na stanovenou zkušební dobu

3. konstruktivní péče (pomoc) a dohled probačního úředníka směřující k převýchově pachatele a k jeho řádnému životu v budoucnu

4. při porušení podmínek probace, pokud byl odložen výrok o trestu, nastupuje uložení trestu, a v případě odkladu výkonu již uloženého trestu následuje jeho výkon

Probaci nelze chápat jako projev rezignace na splnění účelu trestu či shovívavost postoje k pachateli. Její význam spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestných činů, ve využití jiných, účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu a ve vytvoření lepších podmínek a možností k postihu závažnějších trestných činů.

Obecně jsou považovány za přednosti probace, jak je vcelku výstižně uvádí na základě zahraničních pramenů u nás např. Nezkusil ve své práci „K některým stránkám institutu probace“, tyto skutečnosti:⁸

pachatel je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestu odnětí svobody. Není vystaven zkušenostem z tohoto trestu, které by jej učinili zahořklým, nepřátelským vůči společnosti, příp. i lépe vyškoleným pro zločinnou dráhu, neschopným znovu začít život svobodného člověka v důsledku nucené izolace od normálních sociálních kontaktů a odpovědnosti,

⁷ Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, výzkum uskutečněný v rámci programu transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů v horizontu roku 2000, Praha, identifikační kód projektu RC 96, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, str. 63

⁸ Nezkusil, J.: K některým stránkám institutu probace, in: Sborník prací z trestního práva. Universita Karlova, Praha 1969, s. 54-55.

pachatel zůstává ve společnosti, udržuje svazky s rodinou a širším prostředím, může vést normální život, učit se přebírat na sebe zodpovědnost. Na druhé straně je tu možno využít i zdrojů nápravného působení ze strany veřejnosti, přičemž se někdy dostavuje náprava některých obtíží spočívajících v pachatelově prostředí, které by mohli vést na dráhu zločinu i další osoby. Poněvadž pachatel musí docílit nápravy přímo ve společnosti, ve styku s ostatními občany, je v lepší situaci než ten, kdo je umístěn v uzavřeném ústavu. Od toho je odvozena řada dalších výhod - pachatel tím, že zůstává ve společnosti, může náležitě živit sebe i svou rodinu a dále může též spíše uhradit škodu způsobenou trestným činem (náprava následků trestného činu může mít přitom terapeutický význam).

Pachateli se v jeho úsilí o docílení nápravy dostává účinné pomoci v podobě dohledu probačního pracovníka ve výše uvedeném smyslu.

Zejména pro tyto přednosti je v probaci spatřován humánnější přístup k odsouzeným, protože méně narušuje sociální vazby a méně ho psychicky traumatizuje.⁹Někdy je také hovořeno o nevýhodách probace, které jsou spatřovány především v liberalizaci přístupu k delikventům a v nedostatečné ochraně společnosti před dalším pácháním trestné činnosti ze strany osob, kterým byla uložena probace. Z toho však vyplývá, že jde o námitky směřující spíše proti nesprávné praxi při používání tohoto institutu, než proti institutu probace jako takové.

3.2 Podoba podmíněného odsouzení v průřezu historie našeho právního řádu

Vývoj právní úpravy podmíněného odsouzení jde nejlépe vysledovat na jednotlivých zákonech a novelách zákonů od roku 1919, kdy bylo na našem území podmíněné odsouzení zavedeno zákonem č. 562/1919 Sb. z. a n. o podmíněném odsouzení a podmíněném

⁹ Morris, N.: Prison in Evolution, edited by Norval Morris and David J. Rothman, 1997, str. 90

propuštění podle francouzského vzoru (maďarský trestní zákoník znal tuto možnost již v roce 1908, v západní části státu však bylo třeba k tomuto účelu užívat práva milosti). Zvláště u některých zákonů se pokusím o širší náhled z trestněprávní a trestněpolitické perspektivy. Jedná se o následující úpravy.

- zákon č. 562/1919 Sb. z. a n.

Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění zavedl podmíněné odsouzení jakožto institut do našeho právního řádu. Zákon se členil do pěti oddílů, z nichž první se zabýval podmíněným odsouzením, druhý podmíněným propuštěním, třetí obsahoval ustanovení společná, čtvrtý upravoval speciální otázky vojenské osoby a konečně pátý ustanovení přechodná a závěrečná. Z hlediska tématu mé práce se budu zabývat toliko odlišnostmi od dnešní právní úpravy a nikoli podrobným rozbořem uvedeného zákona.

Povolit bylo lze odklad výkonu trestu do 1 roku odnětí svobody. Do této doby byl rovněž připočítáván i náhradní trest pro případ nedobytnosti uloženého peněžitého trestu. Podmíněně odložit bylo možno pouze trest odnětí svobody a trest peněžitý. Podmíněné odsouzení bylo u některých trestných činů (např. dle zákona na ochranu republiky) vyloučeno úplně. Stejně tak bylo vyloučeno i při dřívějším odsouzení pro zločin na více jak tři měsíce nebo vůbec pro čin spáchaný z pohnutky nízké a nečestné. Zde byla však stanovena lhůta (5 – 10 let), po jejímž uplynutí se k této skutečnosti nepřihlíželo. Zkušební doba mohla být stanovena v rozmezí 1 – 5 let dle závažnosti spáchaného činu. Výrok o odkladu trestu způsoboval i odklad trestů vedlejších. V otázce nařízení výkonu trestu bylo ponecháno soudu méně prostoru pro úvahu než je tomu dnes. Výkon trestu tak musel být nařízen dodatečně, vyšlo – li najevo, že neměl být vůbec povolen odklad a dále oddal – li se odsouzený ve zkušební době nezřízenému pití

nebo hráctví nebo zahálčivému či nemravnému životu. Výkon trestu byl nařízen také tehdy, nenahradil – li odsouzený bezdůvodně škodu nebo zadostiučinění (v soudobém komentáři je definováno zadostiučinění jako „ náhrada škody imateriální, zejména při deliktech proti bezpečnosti cti...forma zadostiučinění bude věcí volného uvážení soudcovského a může jím být věnování ve prospěch osob třetích, avšak tu doporučuje se slyšet poškozeného, aby zadostiučinění nedosáhlo opaku svého účelu“)¹⁰, protiví se uloženým omezením a konečně byl – li znovu odsouzen pro zločin. Byl – li odsouzen pouze podmíněně nebo pro přečin či přestupek, měl soud posoudit podle povahy činu, zda je nařízení výkonu trestu nutné.

Ve společnosti, kde základní příčinnou zločinnosti je nezaměstnanost a bída pracujících mas, nebyly materiální předpoklady pro vytvoření instituce, jejíž úkol spočíval v resocializaci pachatelů. Z toho důvodu se úloha „ochranného dozoru“ chápala příliš úzce a redukovala se jen na poskytnutí morální rady a podpory a na podporu chování odsouzeného. Řešení sociálních problémů odsouzeného zůstalo bokem. Zákon ani prováděcí předpisy nepočítaly s vytvořením orgánu pro provádění ochranného dozoru, ale předpokládají, že tento úkol budou plnit příležitostně vybrané osoby. Praxe nepochopila úkol a nedocenila význam instituce ochranného dozoru, používali ji jen zřídka a často nevhodným způsobem, když se za ochranné dozorce ustavovali příslušníci bezpečnostních orgánů, a ochranný dozor se tak zaměřoval s policejním dozorem. Podmíněné odsouzení se chápe v podstatě jen jako odpouštění trestu a ne jako prostředek osobitného druhu přizpůsobený povaze určité skupiny pachatelů. Tato koncepce jednoduše nenechává prostor pro uplatnění fakultativních obsahových prvků podmíněného odsouzení, které z něho dělají aktivní nástroj resocializace. Oproti tomu bylo zavedení podmíněného odsouzení podstatným pokrokem při humanizaci

¹⁰ Poláček, F. Podmíněné odsouzení. Příloha soudcovských listů, 1931, č. 2, str. 21

trestání. Po formální stránce poměrně dokonalá úprava vytvářela příznivý základ pro příští rozvoj podmíněného odsouzení jako aktivního nástroje reedukace pachatelů.¹¹

Z uvedeného vyplývá, že podmíněné odsouzení v dnešní podobě se v zásadních otázkách příliš neodlišuje od podoby původní. Institut je však samozřejmě podrobněji rozpracován a v souladu s potřebami společenského vývoje má mnohem širší možnost uplatnění v praxi.

- zákon č. 134/1924 Sb. z. a n.

Tento zákon je novelou zákona č. 562/1919 Sb. z. a n. Tato novela přinesla změnu především do oblasti podávání informací o odsouzeném. Jestliže do přijetí tohoto zákona mohly být informace o podmíněně odsouzeném podávány v jeho zkušební době jedině šlo – li o udělení místa ve veřejné službě, novelou § 9 odst. 3 byla tato možnost rozšířena. Jednak podání informací dříve vyjádřené jako „podání zprávy“ bylo nyní vyjádřeno jako „podání zprávy a zaslání spisu“, čímž byl rozsah poskytnutých údajů významně rozšířen, a jednak mohly být zprávy poskytnuty veřejným úřadům i pokud šlo o disciplinární správní nebo trestní důchodové řízení, bylo – li těchto údajů potřeba, také pokud byl pachatel odsouzen za zločin nebo trestný čin ze ziskuchtivosti nebo proti veřejné mravopoctnosti v případě, že odsouzený žádal o oprávnění k výkonu živnosti, veřejní zakázku nebo povolení založené na důvěře. S ohledem na výše uvedené ustanovení dovozují, že tato novela přinesla zpřísnění náhledu na odsouzeného, který byl ve zkušební době velmi omezen v možnosti společenského uplatnění, zvláště když uvážím, že podle § 9 odst. 3 mohly být informace o odsouzeném poskytnuty i z jiných důvodů, pokud naplňovaly veřejný zájem a pokud o tom, že poskytnuty

¹¹ Repík, B. Probácia, podmienené odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody, Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR v Bratislave, 1978, str. 55

budou, rozhodl ministr spravedlnosti, resp. šlo – li o rozsudek vojenského soudu ministr národní obrany. V daných poměrech jde o prosazení třídního boje buržoazie.

- zákon č. 86/1950 Sb.

Trestní zákon z roku 1950 je odrazem velkých společenských změn, které se v Československu v té době udály. „Podobně jako ve všech totalitních státech došlo i u nás ke značné hypertrofii státních mocenských mechanismů, včetně hypertrofie trestní represe, což značně kontrastovalo s deklarovaným postulátem pomocné úlohy represe“.¹² Trestního práva bylo zneužíváno jako prostředku jednak k potlačení politické opozice, politických protivníků i lidí, kteří měli jen jiné politické, mravní nebo náboženské smýšlení a dále také jako prostředku politických a ekonomických reforem. Na místo práva nastoupil prostě politický účel. Trestní právo bylo v této době velmi přeceňovaným odvětvím právního řádu. Důsledkem toho bylo, že docházelo k deformaci mravního i právního vědomí a ke stírání toho, kdo je delikventem a kdo řádným občanem. Z legislativně – technického hlediska navazuje nová úprava na zákon č. 562/1919 Sb. a přebírá některé prvky i z osnov z roků 1921 a 1937, případně z osobitných trestních zákonů z doby první republiky. Projevuje se tu jistá nedůvěra k soudní individualizaci v čase, když socialistická přestavba soudnictví ještě není dokončena.

Podmíněné odsouzení bylo v tomto zákoně upraveno v § 24 až 28. Bylo možné odložit výkon trestu zákazu činnosti, vyhoštění a zákazu pobytu jakožto trestů vedlejších. V souladu s výše uvedenými skutečnostmi musel odsouzený ve zkušební době vést řádný život pracujícího člověka. Tato podmínka byla příliš náročná, implikuje kriteria nejen právní, ale i

¹² Novotný, O., aj. Trestní právo hmotné I. Obecná část. Praha: Kodex, 1997, str. 324

morální povahy, a proto není ani dostatečně určitá. Od podmíněného odsouzení se žádá příliš moc, ale na druhé straně se praxe vyhýbá přílišné tvrdosti, netrvá důsledně na splnění této podmínky a pokládá ji za splněnou i tehdy, když se např. odsouzený dopustil méně závažného trestného činu. Proto by bylo vhodnější stanovit podmínku, aby odsouzený neporušoval právní řád. Uvedená přísná a příliš široce formulovaná podmínka kromě toho nezapadá do dané podoby podmíněného odsouzení. Čím přísnější jsou požadavky na chování pachatele, tím užší kontrolu si vyžadují, aby podmínky nezůstaly jen na papíry a aby každé jejich porušení mělo za následek potřebné opatření. Náročnost podmínky v konečném důsledku nezvyšuje, ale snižuje výchovný účinek instituce podmíněného odsouzení. Kladně lze hodnotit změnu týkající se omezení možnosti nařídit dodatečně výkon trestu lhůtou jednoho roku v okamžiku, kdy bylo soudem vysloveno, že se odsouzený osvědčil.

- Zákon č. 63/1956 Sb.

Tendence novely č. 63/1956 Sb. rozšířit výchovné prvky v trestním právu se projevila při úpravě podmíněného odsouzení jednostranně jen v podstatném rozšíření možností podmíněného odsouzení (zvýšení trestu, kterého výkon možno podmíněně odložit až na 2 roky, vypuštění ustanovení vylučujícího podmíněné odsouzení z důvodu obecného zájmu). Po obsahové stránce novela ničím nepřispěla k zvýšení výchovného účinku podmíněného odsouzení. Prodloužení zkušební doby při odkladu výkonu trestu převyšujícího jeden rok na dva až pět let nemohlo vyvážit podstatné rozšíření možností podmíněného odsouzení. Novela tím prohloubila vnitřní nerovnováhu ustanovení spočívající v nesouladu mezi širokými možnostmi jejího užívání a její penologickou bezobsažností. Výchovná funkce trestního práva se chápe nedialekticky, zjednodušeně. Trest se pokládá za tím výchovnější, čím méně donucovacích prvků obsahuje. Výchovná síla společnosti se taky chápe zjednodušeně, jakoby

stačilo jen vystavit pachatele morálnímu tlaku veřejnosti, aby se dosáhla jeho náprava. Pokud jde o další změny, třeba se zmínit o účincích osvědčení se pachatele na uložené vedlejší tresty. Soud může rozhodnout, že zbytek trestů zákazu činnosti a zákazu pobytu se nevykonají. Ze zákona nastává účinek, že se nevykoná náhradní trest odnětí svobody za peněžitý trest. Aplikace novely se projevila výraznými změnami v skladbě ukládaných trestů. V roce 1959 podíl podmíněně odsouzených převýšil 50% a dlouho zůstal na této úrovni.¹³ Zároveň se zvýšil počet odsouzených, kteří se neosvědčili. Zákonem č. 63/1956 Sb. byla do institutu podmíněného odsouzení zavedena možnost započítání zkušební doby, v níž vedl odsouzený řádný život pracujícího člověka, do nově stanovené zkušební doby při předcházejícím odsouzení pro týž skutek nebo do zkušební doby stanovené při uložení dodatkového trestu.

- Zákon č. 140/1961 Sb.

Jak již bylo uvedeno výše, byl i nový trestní zákoník z roku 1961 přizpůsoben státnímu režimu a tehdejší době. Po listopadu 1989 prošel velkou změnou, ale přesto na tomto místě musím poznamenat, že platí dodnes a doposud nemáme nový trestní zákoník. Skutečnost, jako je systematika zvláštní části zákona, kde jsou zcela v souladu s dobou svého vzniku na prvním místě uvedeny trestné činy proti republice, popř. i trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných mají bohužel přednost před trestnými činy proti životu a zdraví. Nyní se vrátím k původnímu znění zákona a na úvod uvádím, že politické situaci té doby logicky odpovídaly i některé změny, kterých doznal institut podmíněného odsouzení. Tak byla například zavedena možnost, aby soud přijal záruku společenské organizace za nápravu pachatele, pokud uzná, že vzhledem k výchovné síle kolektivu bude účelu trestu dosaženo i bez jeho

¹³ Bohumil Repík, Probácia, podmiennečné odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody, Právnický ústav Ministerstva spravoslivosti SSR v Bratislave, 1978, str. 58

výkonu. Toto ustanovení bylo sice odrazem proklamované vedoucí úlohy pracujícího lidu a jejího přeceňovaného významu v tehdejších státech, nicméně pragmaticky vzato rozšířilo možnost využití institutu podmíněného odsouzení. Nadále již nebyl povolením odkladu výkonu trestu odnětí svobody dotčen výkon ostatních trestů uložených vedle tohoto trestu. V souvislosti s možností započítání zkušební doby byl trest dodatkový nahrazen trestem úhrnným nebo souhrnným a konečně byla vypuštěna také možnost nařídít dodatečně výkon trestu odnětí svobody i poté, kdy bylo soudem vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil. V návaznosti na to nastala fikce neodsouzení okamžitě po právní moci výroku soudu o osvědčení a nikoli až po uplynutí lhůty, jak tomu bylo doposud.

- Zákon č. 56/1965 Sb.

Touto novelou trestního zákona z roku 1961 bylo podmíněné odsouzení poněkud zpřísněno, a to dílčími úpravami § 58 odst. 1. Slova „podmíněně odloží“ byla nahrazena formulací „může podmíněně odložit“. To znamená, že i když byly splněny všechny podmínky pro podmíněné odložení výkonu trestu, soud přesto mohl odsouzeného nechat trest vykonat. Dále při posuzování podmínek pro podmíněné odsouzení bylo nutno nově brát také ohled na okolnosti případu. Tím byl opět zúžen okruh případů, u nichž bylo možné podmíněné odsouzení aplikovat.

- Zákon č. 75/1990 Sb.

Tato novela trestního zákona z roku 1961 je odrazem velkých celospolečenských změn po listopadu 1989. Cílem této novely bylo bezesporu odstranění nejhlubších deformací trestního práva, čemuž odpovídá i změněný obsah ustanovení týkajících se podmíněného odsouzení.

Především došlo k vypuštění těch ustanovení, která měla prokazatelně účelový charakter. Konkrétně to vypadalo takto. V § 58 odst. 1 písm. b a v § 60 odst. 2 došlo k vypuštění společenské organizace, jako jediného subjektu, který byl do té doby oprávněn v souladu s tímto ustanovením nabídnout záruku za nápravu pachatele a také velmi patetického ustanovení o výchovné síle kolektivu, která se může zasloužit o nápravu pachatele, bylo nahrazeno prostým výchovným vlivem toho, kdo záruku nabídl. V souladu se změnou náhledu na problematiku zaměstnanosti a s tím, že příživnictví jako trestný čin byl dalším totalitním nástrojem, jak omezovat občany ve svobodné volbě při rozhodování o svém životě byla rovněž podmínka, že ve zkušební době musí vést odsouzený řádný život pracujícího člověka vypuštěna. Všechny tyto změny, ač je lze nazvat spíše kosmetickými, byly odrazem demokratizace naší společnosti.

- Zákon č. 253/1997

Prvního ledna 1998 nabyla účinnosti již 20 novela trestního zákona. Spolu s nálezy Ústavního soudu se jednalo o 23 změnu TrZ. Tuto novelu lze stručně charakterizovat tak, že došlo k určité aktualizaci v souladu s potřebami rozvíjející se demokratické společnosti. To se týkalo především oblasti hospodářských a majetkových trestních činů, protože právní úprava v této oblasti již neodrážela úroveň hospodářských vztahů a potřeby jejich ochrany. Dále se rozšířila trestní represe v tom smyslu, že ačkoli byly vypuštěny tři skutkové podstaty (§ 102, 103 a § 156 odst. 3 TrZ), novela na druhou stranu zavedla 12 nových skutkových podstat a rovněž byla u některých skutkových podstat zvýšena trestní sankce nebo přidány další kvalifikační okolnosti s vyššími trestními sazbami, kterými zákonodárce reagoval na stávající společenskou situaci. To dokladuje i jejich kasuistický charakter.

Nyní ke změně dotýkající se mé práce. Zákonodárce v důvodové zprávě k zákonu vyjádřil sám tuto změnu jako „zavedení prvků probace do trestního zákonodárství.“¹⁴ S tímto tvrzením lze polemizovat v tom smyslu, že přiměřená omezení podmíněně odsouzenému bylo možné ukládat již před novelou. Například podmíněně odsouzenému bylo možné ukládat přiměřená omezení k tomu, aby vedl řádný život (§ 58 odst. 2 TrZ), stejně tak při podmíněném zastavení trestního stíhání bylo možné uložit, aby vedl řádný život (§ 307 odst. 4 TrŘ). Šlo tedy spíše o rozšíření prvků probace. Konkrétně to znamenalo nový obsah § 26 TrZ – podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Dále bylo do čtvrtého oddílu čtvrté hlavy nově vloženo ustanovení § 60a, 60b, týkající se podmíněného odsouzení s dohledem a nakonec u podmíněného odsouzení v § 59 odst. 2 TrZ bylo umožněno kromě přiměřených povinností nově ukládat také přiměřené povinnosti tak, jak byly vyjádřeny v § 26 TrZ.

Tato novela vzbudila patřičný zájem, ovšem nelze říci, že by byla přijímána bez námitek. Námítky, které přicházely ze strany nauky i praxe lze zařadit do tří skupin:

- zavedení sankcí probační povahy bylo ryze koncepčním zásahem do trestního zákona. Tato námitka se pozastavovala nad tím, že novela probaci neuchopila v kontextu celého trestního kodexu, naopak pouze izolovaně a zejména pak bez přihlédnutí k zajištění výkonu těchto alternativ ve vztahu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Zavedení probace vyžaduje vytvoření soustavy probačních úředníků a stanovení rámce pro jejich činnost, tzn. organizační strukturu, metody a formy jejich práce, úpravu postavení a pravomocí těchto subjektů. Taková úprava ovšem tehdy přijata nebyla. „Uvedené nedostatky vedou až k závěru, že relativně nejméně nepřijatelné bude, když soudy nechají oba instituty v klidu.“¹⁵

V tomto směru vyvstává problém i s dohledem jako takovým. Aby totiž mohl dohled svůj účel splňovat, musí mít probační pracovník rozsáhlé pravomoci. Nabízí se zde možnost, aby

¹⁴ Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 1997, tisk 220, str. 11

¹⁵ Jelínek, J. Novelizace trestního práva v roce 1997. Praha: Linde, 1998, str. 55

mohl vstupovat do bytu odsouzeného (nelze bez zákona – viz čl. 12 odst. 3 Listiny), aby si mohl vyžadovat údaje o příjmech odsouzeného, o způsobu jeho obživy a také aby byla zajištěna součinnost odsouzeného s probačním úředníkem, tedy aby ten mohl požadovat od odsouzeného informace, aby s ním musel být odsouzený v kontaktu apod. Zákonná úprava v tomto směru však přijata nebyla.

-druhou oblastí na kterou se snesla vlna kritiky byla nekoncepčnost zákonodárce v tom, že nebyly postihnuty hmotněprávní a procesněprávní souvislosti. Zákonodárce ukládání přiměřených povinností spojil pouze s ustanovením o podmíněném odsouzení, přičemž pomínil ostatní instituty, ve kterých se užívalo již před novelou přiměřených omezení a tak by se dalo předpokládat, že pokud k přiměřeným omezením přibyly přiměřené povinnosti, měla by být možnost je ukládat všude tam, kde doposud existovala pouze přiměřená omezení. Současně s tím způsobila novela obtíže při ukládání trestu mladistvým. Asi nejvýznamnějším problémem zde bylo ustanovení § 82 odst. 2 TrZ, podle nějž nedovrší – li mladistvý, který byl podmíněně odsouzen, v době, kdy zavedl příčinu k výkonu trestu, dvacátý rok svého věku, může soud vzhledem k výjimečným okolnostem případu podmíněné odsouzení ponechat v platnosti. Přitom může zkušební dobu přiměřeně prodloužit, ne však o více než dvě léta. „Vzniká otázka, zda v případě kdy byl mladistvý podmíněně odsouzen k trestu odnětí svobody s dohledem a zavedá příčinu k výkonu trestu, platí ustanovení § 82 odst. 2 TrZ?“¹⁶ Další problém mohl vyvstat při ukládání souhrnného trestu. Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem nutně znamená vyslovení odsuzujícího rozsudku (pachatel byl uznán vinným), a dosud se neví, zda mu bude uložen trest. Zde s účinností novely nastal problém, jestli má soud uložit souhrnný trest nebo vyčkat na osvědčení odsouzeného, zvláště když trestní řád neobsahuje zvláštní ustanovení pro způsob rozhodování při podmíněném upuštění od potrestání.

¹⁶ Jelínek, J. Novelizace trestního práva v roce 1997. Praha: Linde, 1998, str. 55

- dále vzbudila kritiku materiální nepřipravenost na tuto změnu. Výčet přiměřených povinností v § 26 TrZ počítá s nabídkou různých výcvikových kurzů, léčebných programů, psychologicko-poradenských programů apod. Ovšem v té době nebyla tato škála tak velká a financování takovýchto programů rovněž nebylo nijak upraveno ani zajištěno.

Závěrem uvádím soudobý komentář k této novele, který ukazuje, že problém s novelizacemi trestního zákona a potřeby rekodifikace se datují již od roku 1997, přičemž některé tyto problémy nebyly doposud vyřešeny a tento komentář by se dal (s určitými modifikacemi) velice úspěšně publikovat i dnes. „Nepřehlednost trestní legislativy, nekoncepční a početné zásahy do struktury trestního zákona a trestního řádu mohou být odstraněny vytvořením zcela nových trestních kodexů. Výsledkem rekodifikačních prací by mělo být zcela nové trestní právo odpovídající demokratickému právnímu státu a způsobilé reagovat odpovídajícím způsobem na novou kvalitu a rozměr kriminality.“¹⁷

- Zákon č. 265/2001 Sb.

Novela trestního zákona a trestního řádu č. 265/2001 Sb. s účinností od 1.1.2002 se významným způsobem kromě jiného dotkla podmíněného odsouzení, někdy nazývaného též tzv. prosté a také podmíněného odsouzení s dohledem. Je zajímavé, že tak zasáhla jak do institutu, který naše trestní právo zná již od roku 1919, zároveň s tím i do institutu podmíněného odsouzení s dohledem, který byl zaveden až novelou č. 253/1997 Sb. o které již bylo pojednáno výše.

Do „prostého podmíněného odsouzení“ zasáhla novela ve třech oblastech. První změna je v § 58 odst. 1 TrZ. Spočívá ve vypuštění písm. b, které doposud upravovalo možnost soudu podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta, pokud přijme

¹⁷ Jelínek, J. Novelizace trestního práva v roce 1997. Praha: Linde, 1998, str. 55

záruku za nápravu pachatele. Toto ustanovení bylo užíváno formálně, občanská sdružení poskytující záruku za chování pachatele se v praxi příliš neuplatňovala.

Druhá změna se týkala § 60 odst. 1 TrZ. Cílem tohoto ustanovení bylo především výrazně omezit ukládání trestů odnětí svobody, které jsou i přes proklamovaný trend omezování stále ukládány ve velmi vysoké míře na úkor především trestů alternativních. Základem tohoto ustanovení je možnost soudu ve výjimečných případech ponechat v platnosti podmíněné odsouzení, ačkoli odsouzený svým chováním zavedl příčinu k nařízení výkonu trestu. Tato výjimečná možnost je odvislá od osobnosti pachatele a okolnosti případu. Toto ustanovení má ovšem i druhou stranu, a to tu, že soud je povinen zkrátit odsouzenému zkušební dobu „stanovením dohledu, nebo některého z dosud neuložených přiměřených omezení či povinností vyjmenovaných v § 26 odst. 4 TrZ. Třetí možností je přiměřeně prodloužit zkušební dobu, avšak tato prodloužená zkušební doba nesmí překročit hranici pěti let“¹⁸, v souladu s ustanovením § 59 odst. 1 TrZ. Dále bylo umožněno, aby všechny tři vyjmenované možnosti soud vzájemně kombinoval.

Třetí změna se týkala § 329 trestního řádu, upravujícího dvě formy výkonu podmíněného odsouzení, jednak prostřednictvím probačního úředníka, pokud je to s ohledem na okolnosti případu nutné anebo může předseda senátu kontrolu provádět rovněž sám v pravidelných časových úsecích. Tato změna reagovala především na kritiku, že ve zkušební době soudy kontrolovaly odsouzeného pouze prostřednictvím policie nebo obecního úřadu, přičemž tyto informace nemohly příliš věrohodně a z více hledisek skutečně ověřit, že odsouzený se osvědčil. Neosvědčení tedy bohužel většinou připadalo v úvahu pouze tehdy, pokud odsouzený spáchal další trestný čin. Probační úředníci jsou bezesporu cestou kupředu, důsledná kontrola podmíněného odsouzeného je k naplnění účelu trestu zcela nezbytná a spolupráce soudů s úředníky také ulehčí soudům již tak rozsáhlou agendu a v neposlední řadě

¹⁸ Šámal, P., Pury, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. Praha: C.H.Beck, 1995, str. 1118

také Probační a mediační služba je zřízena za účelem, aby sloužila jako specializovaný orgán na tuto problematiku, což samozřejmě předpokládá vytvoření propracované metodiky zaměřené úzce k sledování a kontrole odsouzených. Taková kontrola pak může být skutečně považována za důslednou.

- Zákon č. 257/2000 Sb.

Pro úplnost a komplexnost vývoje právní úpravy uvádím rovněž zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě, který upravuje zřízení, organizaci a činnost Probační a mediační služby stejně jako její státní správu, přičemž v podrobnostech o obsahu tohoto zákona, jakož i dalších skutečnostech s tímto souvisejících uvádím v dalších kapitolách.

4 Podmíněné odsouzení

4.1 Obecná charakteristika

Významným prostředkem převýchovy či výchovného ovlivnění pachatelů, kterým se současně nahrazují některé nepodmíněné tresty odnětí svobody u pachatelů nepříliš závažných trestných činů, je podmíněné odsouzení. Jeho právní povaha je v nauce sporná (zvláštní způsob vyměření či výkonu trestu nebo zvláštní druh trestu). Stále častěji se však prosazuje názor, že podmíněné odsouzení je zvláštním druhem trestu. Podmíněné odsouzení upravené v § 58 až 60 TrZ i podmíněné odsouzení s dohledem vymezené v § 60a a 60b TrZ bývá zpravidla považováno za zvláštní formu zproštění výkonu trestu, který byl odsouzenému uložen, nebo za zvláštní způsob vyměření trestu, nebo za zvláštní způsob výkonu trestu. Někdy je považováno i za zvláštní instituci, která je vedle trestů a ochranných opatření prostředkem k dosažení účelu trestního zákona (jako kvalifikovaná pohrůžka trestem - § 2 TrZ). Tyto různé možnosti vyplývají z toho, že ani samotný název „podmíněné odsouzení“ v trestním zákoně není přesný. Pachatel zde není odsouzen podmíněně, protože soud v takovém případě pravomocně zjistil skutek, kvalifikoval jej jako trestný čin, uznal pachatele vinným z jeho spáchaní a uložil mu za něj trest odnětí svobody, jehož výkon však byl zatím odložen, a byla stanovena zkušební doba včetně možných přiměřených omezení a povinností směřujících k tomu, aby podmíněně odsouzený vedl řádný život, popř. byl nad pachatelem vysloven i dohled.

Název podmíněného odsouzení je zavádějící i tím, že poněkud ztěžuje možnost odlišení této instituce od podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a od tzv. alternativních řízení, např. podmíněného zastavení trestního stíhání.

Podstata spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek, avšak výkon trestu odnětí svobody odloží pod podmínkou, že se bude odsouzený během stanovené zkušební doby řádně

chovat a vyhoví stanoveným požadavkům. Pachatel trestného činu se sice odsuzuje, ale současně se mu projevuje určitá důvěra, že i bez výkonu trestu odnětí svobody se bude řádně chovat a dává se mu možnost dosáhnout toho, že výkon podmíněně uloženého trestu nařízen nebude a že se na něho bude hledět, jako kdyby odsouzen nebyl. Tato forma umožňuje vzbudit zájem odsouzeného na vlastním řádném životě. Odsouzený tu nemusí být pouze pasivním objektem působení trestu, ale možno počítat s jeho součinností. Podmíněné odsouzení umožňuje, aby se snaha odsouzeného mohla opřít o sociální, psychickou, příp. materiální pomoc zájmových sdružení občanů a sociálních pracovníků, zvláště probačních úředníků.¹⁹

4.2 Význam a postavení podmíněného odsouzení v systému trestů

Podle čl. 39 Listiny lze tresty ukládat jen na základě zákona (nulla poena sine lege -zásada zákonnosti). Tedy jen zákon může stanovit druh trestu a podmínky jeho ukládání. Za trestný čin lze podle našeho trestného zákona uložit tresty uvedené v § 27, jsou to: odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, vyhoštění a zákaz pobytu. Kromě nich lze uložit ještě výjimečný trest - trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let a trest odnětí svobody na doživotí - zvlášť upravený v § 29. Avšak negativním důsledkům doživotního uvěznění se čelí možností podmíněného propuštění z výkonu tohoto trestu. Postupně bylo posilováno postavení trestů nespojených s odnětím svobody. K účinné realizaci těchto trestů byla zákonem č. 257/2000 Sb. ustavena Probační a mediační služba, jejímž posláním je uskutečňování sociální práce v justici. Mezi její hlavní úkoly patří

¹⁹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelfnek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, str. 291

organizace a výkon dohledu nad chováním odsouzených a kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody.

Z hlediska výchovného účelu trestu nemohou proto u značné části méně narušených pachatelů připadat v úvahu nepodmíněné tresty odnětí svobody. U těchto pachatelů přináší nepodmíněný trest odnětí svobody většinou více škody než užitku, zejména se projevuje okolnost, že jsou násilně vytrženi ze svého přirozeného sociálního prostředí, dochází tak k narušení sociálně užitečných svazků a naopak vzniká nebezpečí záporného vlivu narušených osob.

Proto v systému trestů převažují tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody a neznamenaají izolaci pachatele od společnosti. Uložení těchto trestů chápe pachatel jako projev důvěry, při jejich výkonu je možno se plně se opřít o pachatelovy kladné vlastnosti a návyky.

V celosvětovém vývoji se prosazuje úsilí o širší využívání trestů nespojených s odnětím svobody a postupné nahrazování trestu odnětí svobody těmito alternativami., které nemají nevýhody odnětí svobody, jejich výkon je spojen s nižšími náklady a nejsou překážkou pro opětovné začlenění pachatele do společnosti. Přes pozitivní změny právní úpravy se nově zavedené alternativní tresty, zvláště podmíněné odsouzení s dohledem, projevují ve škále soudy ukládaných trestů málo výrazně. Důvěra soudů v tyto tresty závisí i na tom, nakolik se podaří personálně a materiálně zabezpečit činnost Probační a mediační služby a vybudovat její pozici v trestní politice.²⁰

4.3 Podoby podmíněného odsouzení

Trestní zákon po novelizaci provedené zákonem č. 253/1997 Sb. upravuje dvě alternativy podmíněného odsouzení, a to tzv. prosté podle § 58 až 60 a pak podmíněné odsouzení s dohledem podle § 60a a § 60b.

²⁰ Osmančík a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 148

Uplatnění podmíněného odsouzení včetně podmíněného odsouzení s dohledem bylo dále rozšířeno zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, podle něhož představuje významný druh trestního opatření a důležitou alternativu k nepodmíněnému odnětí svobody, které lze mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu citovaného zákona. (§ 31 odst. 2 ZSM).

Odlišnosti od obecní úpravy vyplývají u mladistvého jednak z toho, že ve zkušební době mu lze uložit výchovná opatření podle § 15 až 20 ZSM, a nikoli přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ve smyslu § 26 odst. 4 a § 59 odst. 2 TrZ, a dále je u mladistvého samostatná právní úprava možnosti ponechání jeho podmíněného odsouzení v platnosti i poté, co zavdal příčinu k nařízení výkonu trestního opatření odnětí svobody, a to v ustanovení § 33 odst. 2, 3 ZSM, které ovšem v podstatě odpovídá ustanovení § 60 odst. 1 TrZ.

Podmínka, že je možno odložit jen výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující dva roky, nepřímo vymezuje okruh trestných činů, u nichž je podmíněné odsouzení podle § 58 a § 59 TrZ ze zákona vyloučeno. Jsou to všechny trestné činy, za které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí alespoň 8 let, neboť podle § 40 odst. 4 písm.b TrZ v takovém případě nelze snížit trest pod 3 léta. Trest odnětí svobody uložený za tyto trestné činy lze podmíněně odložit jen u pachatelů se sníženou přičetností, jimž byl uložen trest odnětí svobody nepřevyšující 2 léta s použitím § 32 odst. 2 TrZ, u uvedených trestních činů však přichází v úvahu podmíněné odsouzení s dohledem, kde je hranice trestu odnětí svobody 3 léta (§ 60a odst. 1). Tam, kde činí dolní hranice trestní sazby alespoň 5 let, není podmíněné odsouzení podle § 58 a § 59 za podmínek § 40 odst. 1, 2 nebo 3 vyloučeno, protože soud může podle § 40 odst. 4 písm.c snížit trest odnětí svobody až na 1 rok.

U mladistvých je podmíněné odsouzení přípustné u širšího okruhu provinění, protože se jim trestní sazby trestního opatření odnětí svobody modifikují (snížují) podle § 31 odst. 1, 3

ZSM a navíc jim lze mimořádně snížit odnětí svobody podle § 32 ZSM, a to bez omezení vyplývajícího z ustanovení § 40 odst. 4 TrZ.²¹

4.4 Podmíněné odsouzení a sociální souvislosti

Trestání pachatelů s sebou přináší celou řadu souvisejících problémů a otázek v širším pojetí, než jsem se dosud ve své práci zabývala a v zájmu komplexního pohledu na zkoumanou problematiku považuji za nutné jim též věnovat pozornost.

V prvé řadě se zmíním o aktuálním stavu společnosti jako celku. Klíčovým problémem současné společnosti jsou změny, které v krátkém časovém úseku způsobily citelný zásah do cítění a stylu života převažující části společnosti. Hodnotové orientace a celé hodnotové systémy se výrazně zkomplikovaly. V rychle se urbanizující společnosti dochází k odlidštění, anonymizaci a k pozvolnému rozpadu tradičních sociálních a interpersonálních vazeb. Téměř obecně sdílené životní cíle, úspěchu, bohatství a vysokého společenského postavení a výkonnosti bez níž jsou tyto cíle takřka nedosažitelné vedou ke stavům frustrace a k deprivaci těch, kterým se takové cíle nedaří legitimními prostředky naplnit, a proto hledají cesty jiné, často kriminální povahy. V hektickém způsobu života ve velkoměstech se příliš nedaří tradičním strukturám občanské společnosti, které bývaly nejvýraznějšími subjekty neformální sociální kontroly. Instrukce formální sociální kontroly, i kdyby byly optimálně personálně složeny a navíc vybaveny nejmodernější technikou bez součinnosti s veřejností na zvládnutí současné kriminality nestačí. Kriminalita se stále více koncentruje do velkoměst, kde jsou rizika pro pachatele relativně malá, ale kriminogenní příležitosti a šance k dosažení prospěchu velké. V druhé části tohoto pojednání opustím obecnou rovinu společenských souvislostí a

²¹ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 516

zaměřím se na sociální souvislosti ve vztahu k podmíněnému odsouzení, především pak k osobě odsouzeného.

Podmíněné odsouzení stejně jako alternativní tresty má jednu velikou výhodu. Nedojde při něm (pokud si to odsouzený sám nezaviní) ke zpřetrhání sociálních vazeb v jeho okolí. Tento fakt by samozřejmě z druhé strany mohl být považován i za nevýhodu, neboť zůstávají zachovány vazby jak pozitivní (rodina, přátelé, známí, vztahy na pracovišti), tak i negativní (kriminogenní prostředí, ve kterém se odsouzený pohybuje). I přesto se domnívám, že kladný význam zachování sociálních vazeb je převažující. Proč, to hned vysvětlím. Je – li odsouzený uvězněn, jeho pozitivní sociální vazby bývají většinou narušeny. Dostane se mu stigmata kriminálnika a okolí, které by na odsouzeného mohlo mít pozitivní vliv se k němu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody najednou otočí zády. Odsouzený se pak cítí odvržený společností, zanevře na své okolí, uzavírá se do sebe. K tomu se přidávají časté potíže s hledáním zaměstnání, z čehož plyne nedostatek prostředků na vlastní obživu a pocit méněcennosti. Odvrhne – li odsouzeného i rodina, může se stát, že po návratu z vězení ani nemá kde bydlet. Jediné vztahy mohou odsouzenému zůstat, jsou ty z jeho kriminální minulosti, popřípadě může mít další kontakty, které však většinou navázal ve vězení nebo po propuštění z vězení s osobami pro které fakt, že byl ve výkonu trestu, je společenskou normou. Ať už proto, že sami vězením již prošli nebo proto, že jejich dosavadní způsob života svědčí o tom, že vězením dávno projít měli. Ti jsou ochotni přijmout odsouzeného bez výhrad mezi sebe jako sobě rovného. Dovedeno ad absurdum může tak díky své vězeňské periodě získat v takovéto společnosti i značný kredit. Takto to samozřejmě nemusí dopadnout vždy a je mimo jiné i úkolem postpeniterciální péče, aby propuštěný vězeň takovou cestu nenastoupil. Dalším důležitým hlediskem v tomto smyslu je hledisko ekonomické. Pomínu – li fakt, že výkon trestu odnětí svobody ve vězení je velmi drahý a práce pro vězně téměř není,

zůstávají další otázky. Například odejde – li muž živitel od rodiny do vězení, jak zabezpečovat chod této domácnosti? Odpověď je nasnadě. Musí se postarat stát. Vráť – li se muž živitel k rodině, případně i když jej rodina odmítla a nemůže – li sehnat zaměstnání, jak zabezpečovat svou existenci? Opět je zde stát, ať už se sociální podporou, příp. s podporou v nezaměstnanosti. Toto jsou jen některé z případů vedlejších státních výdajů úzce propojených s odnětím svobody.

5 Podmínky ukládání a výkon podmíněného odsouzení

Trestní zákon umožňuje podmíněně odložit jen výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu (§ 58 odst.1 TrZ). Délka trestu odnětí svobody, která rozhoduje o přípustnosti podmíněného odsouzení, se posuzuje podle délky trestu, který byl rozsudkem uložen v konkrétním případě, nikoli podle trestní sazby, která je v zákoně stanovena na ten nebo onen trestný čin. Podmíněné odsouzení je možné i tehdy, když po snížení trestu pod dolní hranici trestní sazby (§ 40, 32 odst.2 TrZ) nečiní délka trestu více než dva roky.

Podmíněné odsouzení není tedy možno použít - nejde-li o mladistvého a o případ uvedený v ustanovení § 32 odst. 2 TrZ - u těch trestných činů, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí alespoň osm let, neboť podle § 40 odst.4 písm.b TrZ v takovém případě nelze snížit trest pod tři léta. Tam, kde činí dolní hranice trestní sazby alespoň pět let, není podmíněné odsouzení za podmínek § 40 odst. 1 až 3 TrZ vyloučeno, neboť soud tu může podle § 40 odst.4 písm.c TrZ snížit trest až na jeden rok.

Podmíněně odložit lze pouze výkon trestu odnětí svobody. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody může soud stanovit, jestliže má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu, a to vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu.

Před vyslovením podmíněného odsouzení není možno se obejít bez zevrubného zkoumání pachatelova života, jeho nynějšího vztahu ke spáchanému trestnému činu a možnosti jeho

nápravy (č. 32/72 Sb. rozh. tr.).²² Předchozí odsouzení nemusí vždy vylučovat podmíněné odsouzení (č. 57/90 Sb. rozh. tr.),²³ třebaže u recidivistů nebude podmíněný odklad přicházet v úvahu (č. 56/70 Sb. rozh. tr.). Vždy musí soud zvážit i závažnost spáchaného trestného činu.

5.1 Způsob rozhodnutí soudu

O podmíněném odsouzení, stejně jako o ostatních trestech, rozhoduje soud zpravidla rozsudkem po provedení hlavního líčení (lze ho však uložit i trestním příkazem - § 314e odst. 2 trestního řádu). Rozhodnutí odsuzujícím rozsudkem zde předchází dokazování, které mimo dokazování vztahujícího se k výroku o vině musí zahrnovat i provedení potřebných důkazů k výroku o trestu. Výrok o podmíněném odsouzení navazuje na výrok o vině obžalovaného trestným činem nebo trestnými činy v případě jejich souběhu. Jestliže soud (senát nebo samosoudce) na základě komplexního zvážení podmínek ustanovení § 58 odst. 1 TrZ, popř. i § 60a odst. 1 TrZ, dospěje k závěru, že zde jsou podmínky pro podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody, musí se zabývat především tím, zda postačí samotné podmíněné odsouzení, příp. s vyslovením některých přiměřených omezení či povinností, nebo zda je třeba nad pachatelem vyslovit dohled.

Hlavní a obligatorní rezolutivní podmínkou, pod níž se odkládá (promíjí) výkon trestu odnětí svobody, je vedení řádného života odsouzeným ve zkušební době. Jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu nebo k osobě pachatele nelze předpokládat, že samotné působení podmíněného odsouzení, tedy pouhá pohrůžka nařízením výkonu trestu odnětí svobody, povede u odsouzeného k vedení řádného života, může soud podle ustanovení § 59 odst. 2 TrZ nebo u odsouzení s dohledem podle ustanovení § 60a odst. 3 TrZ uložit další

²² R 32/1972 Závěr soudu o tom, že účelu trestu se dosáhne i bez jeho výkonu se musí opírat o náležité a všestranné zhodnocení skutečností týkajících se osoby pachatele, zejména jeho dosavadního života a prostředí, jakož i okolností případu a nesmí být s těmito skutečnostmi v logickém rozporu.

²³ R 57/1990 Není vyloučeno dosáhnout účelu trestu uložením trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem jeho výkonu i u obviněného, který se dopustil majetkové trestné činnosti krátce po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za obdobnou trestnou činnost.

fakultativní přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti, jejichž plnění má směřovat právě k tomu, aby pachatel ve zkušební době vedl řádný život, a které jsou rovněž předpokladem vyslovení, že se pachatel ve zkušební době osvědčil (§ 60 odst. 1 TrZ).

Vedení řádného života ve zkušební době a splnění (dodržení) přiměřených omezení a povinností k tomu směřujících tvoří základní obsahovou náplň výkonu podmíněného odsouzení jako zvláštního trestního opatření a tyto podmínky lze dále doplnit spolupůsobením zájmových sdružení občanů při výchovném vlivu na pachatele a při kontrole jejich plnění. Podstatou přiměřených omezení a povinností, která mohou být pachateli uložena za tím účelem, aby vedl řádný život, jsou zásahy do svobody jednání a rozhodování pachatele ve zkušební době. Mohou mít formu zákazů určitého konání (tedy formu povinnosti zdržet se určitého – nežádoucího - konání) i formu příkazů k pozitivnímu konání (tj. formu povinnosti něco vykonat).

Pachateli lze zakázat jak konání, které je jinak nedovolené (zakázané právním řádem nebo rozhodnutím příslušného státního orgánu), tak konání, které je jinak právním řádem dovolené. Stejně tak předmětem příkazů může být jednak konání, jež je obsahem povinnosti, kterou odsouzený již má (na základě právní normy, rozhodnutí státního orgánu nebo jiné právní skutečnosti), a jednak konání, k němuž pachatel jinak povinen není. Omezení a povinnosti mohou být stanoveny na celou zkušební dobu nebo jen na její část. Nebylo-li uloženo omezení v rozsudku časově ohraničeno, jak to v praxi bývá nejčastější, vztahuje se zásadně na celou zkušební dobu, pokud z povahy omezení nevyplývá opak. Jde-li o podmínku jednorázovou, může být bližší termín splnění takové podmínky určen i ve vykonávacím řízení, nestalo-li se tak již v rozsudku.²⁴

²⁴ Solnař: Tresty a ochranná opatření, Academia, Praha 1979, str. 139

5.2 Přiměřené omezení a povinnosti během zkušební doby

Omezení a povinnosti ve všech formách lze ukládat jen tak, aby byly přiměřené. Přiměřenost se musí vztahovat především k zákonnému účelu takového omezení, tj. musí směřovat k tomu, aby odsouzený vedl řádný život. Omezení nelze sledovat jiný účel (např. výchovné působení na jiné občany nebo jejich zastrašení apod.). Půjde především o taková omezení, která umožní odstranění příčin, podmínek nebo příležitostí k opětovnému spáchání trestného činu, jehož se odsouzený už dopustil. Omezení musí být přiměřená též povaze podmíněného odsouzení, jehož jsou integrální součástí. Nejsou přípustná omezení, která by přesahovala rámec podmíněného odsouzení a která by byla v rozporu s podstatou jeho režimu, tedy s převýchovou pachatele v podmínkách života na svobodě, bez izolace od společnosti. Z tohoto hlediska by byl nepřiměřený např. příkaz, aby se odsouzený ve zkušební lhůtě hlásil u orgánu policie, aby neměnil bydliště, aby změnil zaměstnání, aby byl vůbec zaměstnán, má-li dostatečný a legální jiný zdroj příjmů apod. Přiměřeným omezením nelze nahrazovat obsah jiného druhu trestu, např. trestu zákazu činnosti (č. 32/64 Sb. rozh. tr.), a proto nelze odsouzenému uložit jako přiměřené omezení např. zákaz řízení motorových vozidel ve zkušební době.²⁵

Konečně musí být omezení přiměřené trestnímu činu, jímž byl pachatel uznán vinným. Za nepřiměřené by v tomto smyslu bylo možno považovat takové omezení, které by nemělo nic společného s trestným činem, za nějž se jako součást podmíněného odsouzení ukládá, nebo omezení, které by svou závažností nebylo úměrné stupni nebezpečnosti spáchaného trestného činu pro společnost, možnostem nápravy a osobním poměrům pachatele. Omezení, které nemá žádný vztah ke spáchanému trestnému činu, nelze uložit, ani kdyby jinak mohlo přispět k převýchově odsouzeného.

²⁵ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 516

Pokud jde o jednotlivé konkrétní příkazy a zákazy, které lze v rámci přiměřených omezení uložit podmíněně odsouzenému, půjde především o přiměřená omezení a povinnosti stanovené v § 26 odst. 3,4 TrZ., tedy podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákona, podrobit se vhodným programům psychologického poradenství, zdržet se návštěv nevhodného prostředí a styku s určitými osobami, zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek.

Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let. U mladistvého stanoví soud zkušební dobu v rozmezí od jednoho roku do tří let. Zkušební doba počíná právní mocí rozsudku a nemusí se určovat na celé léta. O délce zkušební doby bude soud rozhodovat podle těch hledisek, jichž užívá při vyměřování trestu, tj. bude brát v úvahu především stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a možnost nápravy pachatele.

Ve zkušební době podléhá podmíněně odsouzený přiměřeným omezením a přiměřeným povinnostem, která může soud uložit podle § 59 odst.2. TrZ. Tato omezení směřují k tomu, aby vedl řádný život. Jejich demonstrativní výčet uvádí trestní zákon v ustanovení § 26 odst. 4. Účinnost přiměřených omezení a povinností, zejména ve formě příkazů ke konání, je podmíněna pozitivní motivací pachatele k jejich realizaci, jeho ochotou a zájem spolupracovat s institucemi poskytujícími programy pro získání vhodné pracovní kvalifikace, programy sociálního výcviku a převýchovy, léčby závislosti na návykových látkách apod. Velký význam má proto aktivita probačních úředníků, kteří by měli nejen zprostředkovat výkon uvedených povinností, ale také působit na utváření kladného postoje pachatele k jejich plnění. Vedle přiměřených omezení a povinností uvedených v § 26 odst.4 TrZ nebo místo nich může soud uložit i jiná přiměřená omezení a povinnosti (Nová právní úprava účinná od 1. října 2006. Zákon 343/2006 nově formuloval u uvedeného ustanovení písm.e, které obsahuje

„jiné“ omezení a povinnosti). Může jít např. o zákaz požívání alkoholických nápojů, zákaz rušit noční klid, zákaz aplikace omamných a psychotropních látek, zákaz návštěv nočních podniků, zákaz návštěv sportovních zápasů, zákaz hrát hazardní hry apod., příp. zákaz vykonávat jinou činnost, která byla příčinou, podmínkou nebo podnětem odsouzenému ke spáchání trestné činnosti anebo projevem závad v jeho dosavadním životě.

Z přiměřených omezení ve formě příkazů přichází v úvahu nejčastěji povinnost nahradit způsobenou škodu, o níž se výslovně zmiňuje ustanovení § 59 odst. 2 TrZ, dále např. příkaz pachateli trestného činu ohrožování výchovy mládeže, aby se řádně staral o výchovu osoby, o níž je povinen pečovat a aby řádně posílal děti do školy, příkaz pachateli trestného činu zanedbání povinné výživy, aby řádně plnil vyživovací povinnost a splatil dlužné výživné, pachateli trestného činu ohrožování pohlavní nemocí, aby splnil svou povinnost uloženou zdravotnickými předpisy a podrobil se povinnému léčení atd.²⁶

Omezení a povinnosti mají být přiměřené, určité a kontrolovatelné, aby mohli být oporou pro nápravné zacházení s odsouzeným během zkušební doby. Omezení mohou mít totiž výchovný význam jen tehdy, když se plní a když lze z jejich neplnění vyvozovat důsledky.

Byla-li trestným činem způsobena škoda, má soud odsouzenému zpravidla uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil (§ 59 odst. 2 TrZ). Nevyslovení takové povinnosti by mělo být jen výjimečné, jsou-li pro to zvláštní důvody, které musí soud v odůvodnění rozsudku uvést. Tímto důvodem může být např. skutečnost, že způsobená škoda byla již před rozhodnutím soudu uhrazena, nebo že se poškozený výslovně nároku na náhradu škody vzdal, nebo že nárok na náhradu škody byl zajištěn na majetku obviněného apod. Tuto náhradu škody je třeba odlišovat od povinnosti nahradit škodu poškozenému, který uplatnil své nároky v adhezním řízení. Náhrada škody podle § 59 odst. 2 TrZ se může uložit i tehdy,

²⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha, 2004, str. 520

když poškozený neuplatnil svoje nároky, protože toto ustanovení má především výchovný účel. Proto se jako podmínka u podmíněného odsouzení smí uložit jen náhrada "podle sil odsouzeného". Toto uložené náhrady škody není exekucním titulem.

Rozsah povinnosti odsouzeného nahradit podle svých sil škodu způsobenou trestným činem je limitován výší, v jaké je pachatel povinen nahradit škodu podle příslušných předpisů (např. § 179 odst. 2 ZPr, § 182 odst. 2 ZPr, § 441 a 442 a násl. ObčZ, § 379 a násl. ObchZ).²⁷ Výrok o uložení přiměřeného omezení však nemusí obsahovat výši škody ani označení poškozeného, jehož se týká. Povinnost odsouzeného k náhradě škody podle svých sil znamená, že odsouzený je povinen nahradit škodu v době a ve výši, v jaké to jeho majetkové a výtěžkové poměry dovolí, proto též nepřichází v úvahu stanovení splátek. K náhradě majetkové škody podle tohoto ustanovení může soud určit i kratší termín, než je zkušební doba. Pokud by odsouzený vlastním zaviněním tuto podmínku ve stanovené kratší lhůtě nesplnil, může to být důvodem k nařízení výkonu trestu odnětí svobody ještě před uplynutím zkušební doby (§ 60 odst. 1 TrZ).²⁸

Z rozdílností účelu výroků podle § 228 trestního řádu a podle § 59 odst. 2 věta za středníkem TrZ, pokud jde o povinnost k náhradě škody, vyplývají i rozdíly v podmínkách vyslovení těchto výroků a v jejich významu. Tyto rozdíly lze spatřovat zejména v těchto okolnostech:

podmínkou výroku podle § 228 TrŘ je, aby poškozený svůj nárok v trestním řízení včas a řádně uplatnil (§ 43 odst. 3 TrŘ), zatímco výrok podle § 59 odst. 2 věta za středníkem TrZ

²⁷ § 179 odst. 2 ZPr Povinnost nahradit škodu jako podmínku osvědčení podle §59 odst. 2 TrZ lze uložit i při odsouzení za trestný čin spáchaný z nedbalosti porušením povinnosti, vyplývající z pracovního poměru. Pokud nejde o odpovědnost za schodek na svěcených hodnotách, které je zaměstnanec povinen vyúčtovat, nebo za škodu způsobenou v opilosti, kterou si obviněný sám přivodil, odpovídá podmíněně odsouzený za škodu, způsobenou shora uvedeným nedbalostním porušením pracovních povinností, jen do výše rovnající se trojnásobku jeho průměrného výtěžku.

²⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí praxi, C. H. Beck, Praha 2000, str. 107

může soud učinit, i když poškozený svůj nárok na náhradu škody neuplatnil vůbec, případně ho neuplatnil včas nebo v náležité formě,

další podmínkou vyslovení výroku podle § 228 TrŘ je, že o nároku poškozeného nebylo dosud rozhodnuto v řízení ve věcech občanskoprávních nebo v řízení před jiným příslušným orgánem (§ 44 odst. 3 TrŘ), výrok podle § 59 odst. 2 věta za středníkem TrZ však může soud učinit, i když o nároku poškozeného na náhradu škody bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení, nebyl-li nárok poškozeného dosud uspokojen,

výrok podle § 228 TrŘ je exekučním titulem, naproti tomu výrok podle § 59 odst. 2 věta za středníkem TrZ takovou povahu nemá a z toho vyplývají i rozdílné náležitosti obou výroků

není vyloučeno uložit povinnost, aby pachatel podle svých sil nahradil škodu způsobenou trestným činem, i když soud zároveň poškozeného s celým nárokem nebo s jeho částí odkazuje podle § 229 TrŘ na řízení ve věcech občanskoprávních nebo na řízení před jiným příslušným orgánem, pokud nejde o případ, že není pro vyslovení povinnosti k náhradě škody podklad (§ 229 odst. 1 TrŘ), povinnost podle § 59 odst. 2 věta za středníkem TrZ lze vyslovit, i když poškozený nebyl připuštěn s uplatněním svého nároku k hlavnímu líčení (§ 206 odst. 4 TrŘ), nestalo-li se tak ovšem proto, že mu toto právo zřejmě nepřísluší.

Institutu přiměřených omezení nebo povinností soudy stále dostatečně nevyužívají, ač by mohl účinnost často ukládaného podmíněného odsouzení významně zvýšit.

Během zkušební doby mohou při výchově odsouzeného spolupůsobit zájmová sdružení občanů (§ 3 odst. 2 TrŘ). Za tím účelem může soud po právní moci rozhodnutí o podmíněném odsouzení přijmout nabídnutou záruku za převýchovu odsouzeného, příp. požádat o výchovné spolupůsobení zájmové sdružení občanů činné na pracovišti odsouzeného nebo v jeho bydlišti, pokud nabídlo záruku za převýchovu odsouzeného.

Poznatky o chování podmíněně odsouzeného ve zkušební době zjišťuje v pravidelných termínech, nejpozději jedenkrát za šest měsíců, soud. V případech, kdy je to s ohledem na

povahu uložených omezení a způsob kontroly chování podmíněně odsouzeného nutné, však pověřuje kontrolou probačního úředníka s tím, aby mu pravidelně podával zprávu o způsobu života odsouzeného, případně ihned oznámil důvody k nařízení výkonu trestu.

Jestliže byl podmíněně odsouzený znovu podmíněně odsouzen, je možno mu dobu, po kterou vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, započítat do nové doby pouze tehdy (§ 59 odst. 3 TrZ):

- jde-li o podmíněně odsouzení pro týž skutek /pouze na základě stížnosti pro porušení zákona, dovolání či povolení obnovy/, nebo
- jde-li o podmíněně odsouzení k úhrnnému trestu pro týž skutek a jiný skutek spáchaný v souběhu /pouze na základě stížnosti pro porušení zákona, dovolání či povolení obnovy/, nebo
- jde-li o podmíněně odsouzení k souhrnnému trestu pro týž skutek a jiný skutek spáchané v souběhu,
- jde-li o podmíněně odsouzení ke společnému trestu za pokračování v trestném činu

Započítat podle § 59 odst. 3 TrZ může soud jen zkušební dobu nebo její část, která začíná dnem právní moci předchozího rozsudku a končí uplynutím původně stanovené zkušební doby anebo tím, že nabylo právní moci rozhodnutí, jímž byl dřívější rozsudek zrušen. Mezidobí od právní moci rozhodnutí (o mimořádném opravném prostředku), jímž byl zrušen předchozí pravomocný rozsudek, kterým byl uložen podmíněný trest odnětí svobody, se nezapočítává, protože zkušební doba v tomto časovém úseku neplynula. Naproti tomu se do zkušební doby stanovené novým rozsudkem musí započítat celá doba, po kterou pachatel v rámci dříve stanovené zkušební doby nepřetržitě vedl řádný život a –za předpokladu, že mu byly uloženy podmínky podle § 59 odst. 2 TrZ - vyhověl též uloženým podmínkám, a to i když nový rozsudek stanovil podmínky přísnější nebo jiné, které původním rozsudkem

stanoveny nebyly.²⁹ Započítání zkušební doby po předchozím odsouzení ve smyslu § 59 odst. 3 TrZ má význam i pro vznik fikce o tom, že se pachatel osvědčil podle § 60 odst. 3 TrZ (č. 3/79 Sb. rozh. Tr.).

Běh zkušební lhůty podmíněného odsouzení začíná dnem právní moci rozsudku (rozhodující tu je, kdy nabyl právní moci výrok o trestu - § 139 TrŘ). Jsou – li s chováním pachatele ve zkušební době spojeny určité právní následky (§ 60 odst. 1,2 TrZ), nemůže se přihlížet ke skutečnostem, které nastaly mimo zkušební dobu, ať již před jejím začátkem, po uplynutí této doby.

Při kontrole chování podmíněně odsouzeného musí soud postupovat diferencovaně. Spokojit se s vyžadováním zpráv v předepsaných lhůtách lze jen u odsouzených, u nichž není obava, že nepovedou řádný život (např. u pachatelů trestných činů v dopravě, kteří před spácháním činu i po něm vedli řádný život). U odsouzených, u nichž je to se zřetelem k jejich osobě, dosavadnímu životu nebo k uloženým podmínkám třeba, bude nutné provádět soustavnější kontrolu, a to zpravidla prostřednictvím probačního úředníka. V rámci zajištění výchovného vlivu na pachatele soud v případě, kdy bylo podmíněné odsouzení uloženo v důsledku záruky zájmového sdružení občanů za nápravu pachatele, předseda senátu požádá toto zájmové sdružení o výchovné spolupůsobení (§ 329 odst. 3 TrŘ). Při úvaze o vhodnosti takového spolupůsobení přihlíží soud zejména k povaze spáchaného trestného činu, k osobě pachatele a míře jeho narušení, k reálným výchovným možnostem a k podmínkám takového zájmového sdružení občanů. Přitom musí zvažovat i stanovisko odsouzeného, který je zpravidla členem takového zájmového sdružení, k takovému postupu, poněvadž neuváženým požadavkem na výchovné spolupůsobení by mohlo být dosaženo i negativního účinku na odsouzeného. Soud, který sleduje chování podmíněně odsouzeného ve zkušební době, se

²⁹ Hasch, K.: Ještě k problematice uložení povinnosti odsouzenému podrobit se probačnímu dohledu v rámci omezení podle § 59 odst. 2 TrZ, Trestní právo č. 7 – 8/1997, str. 37

může opírat o spolupráci se zájmovými sdruženími občanů, i když nebylo některé z takových sdružení požádáno o výchovné spolupůsobení a ani výkon trestu odnětí svobody nebyl podmíněně odložen vzhledem k přijetí záruky za nápravu pachatele nabídnuté zájmovým sdružením občanů. V takovém případě zpravidla pouze vyžádá stanovisko zájmového sdružení, jehož je odsouzený členem, k posouzení, jak se chová či choval během zkušební doby, příp. jaký byl vliv zájmového sdružení na odsouzeného ve vztahu k jeho trestné činnosti.³⁰

5.3 Osvědčení

O osvědčení se podmíněně odsouzeného rozhodne soud podle § 60 odst.1 TrZ po uplynutí zkušební doby. Že se podmíněně odsouzený osvědčil, vysloví soud pouze za předpokladu, že podmíněně odsouzený vedl v celé zkušební době řádný život a přitom vyhověl i uloženým podmínkám. Jinak soud rozhodne, že se trest odnětí svobody vykoná. O jeho nařízení může soud rozhodnout už během zkušební doby. Přitom rozhodne zároveň o způsobu výkonu trestu. Soud nařídí výkon trestu tehdy, když je zřejmé, že pohrůžka trestu k nápravě pachatele nepostačí, ať již tato skutečnost vyplýne z toho, že pachatel ve zkušební době nežije řádným životem, nerespektuje příslušná omezení nebo povinnosti, nesplnil zaviněně povinnost k náhradě škody podle § 59 odst.2 TrZ či spáchal nový trestný čin. Na druhé straně skutečnost, že za trestný čin spáchaný ve zkušební době byl pachatel znovu uložen podmíněný trest odnětí svobody (nebo jiný druh trestu bez odnětí svobody), nevyklučuje, aby soud rozhodl, že se první podmíněný trest vykoná. Otázku, zda podmíněně odsouzený spáchal ve zkušební době trestný čin, může soud při rozhodování o osvědčení posoudit jako předběžnou podle § 9 odst. 1 TrŘ, např. jestliže trestnost tohoto činu zanikla abolicí nebo

³⁰ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. str. 520

promlčením.³¹ Vede-li se však proti podmíněně odsouzenému trestní stíhání pro skutek spáchaný ve zkušební době a není-li toto nové stíhání v době rozhodování o osvědčení pravomocně skončeno, vyčká soud rozhodující o osvědčení na skončení tohoto stíhání, pokud tu nejsou ještě jiné důvody vyžadující nařízení výkonu trestu (č. 7/87 Sb. rozh. tr.). Fikce, že se pachatel osvědčil podle § 60 odst. 3 TrZ, nemůže v takovém případě nastat, protože pachatel tím, že spáchal ve zkušební době další trestný čin, o němž je třeba nejdříve rozhodnout, zavinil, že soud nemůže rozhodnout podle § 60 odst. 1 TrZ.

Na druhé straně ojedinělé méně závažné porušení stanovených podmínek může soud nebo probační úředník řešit domluvou, upozorněním apod. Trestní zákon umožňuje soudu ponechat výjimečně vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného podmíněné odsouzení v platnosti, i když odsouzený zavinil výkon trestu, a to za současného stanovení jednoho nebo více následujících zpřísnujících opatření:

1. dohledu nad odsouzeným,

2. přiměřeného prodloužení zkušební doby, ne však o více než dvě léta, přičemž takto prodloužená zkušební lhůta nesmí překročit horní hranici zkušební doby,

3. dosud neuložených přiměřených omezení nebo přiměřených povinností

Na rozhodování o tom, zda se podmíněně odsouzený ve zkušební době osvědčil, se rovněž vztahuje povinnost soudu zjistit skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro takové rozhodnutí (§ 2 odst. 5 TrŘ). Rozhodování o tom, že se podmíněně odsouzený osvědčil, nebo že se podmíněně odložený trest odnětí svobody vykoná, musí předcházet dokazování, v jehož rámci je třeba mimo jiné objasnit, zda v jiném řízení nebyl zrušen výrok o trestu, o němž má být podle § 60 odst. 1 TrZ rozhodováno (č. 8/87 Sb. rozh. tr.). Před rozhodnutím o tom, zda se podmíněně odsouzený osvědčil nebo zda se

³¹ R 48/1971

nařídí výkon trestu, musí soud vyřešit také, přichází-li to v úvahu, jako předběžnou otázku, zda podmíněný trest nebyl prominut amnestií prezidenta republiky (č. 48/71 Sb. rozh. tr.).

Dojde-li soud po uplynutí zkušební doby při přezkoumání chování odsouzeného a plnění případných dalších podmínek k závěru, že odsouzený nevyhověl podmínkám vyplývajícím z podmíněného odsouzení a že tedy nejsou předpoklady pro vyslovení, že se osvědčil, musí rozhodnout jen o tom, že trest odsouzený vykoná, a zároveň rozhodne o způsobu výkonu trestu (§ 60 odst. 5 TrZ). Nařízení výkonu trestu ovšem předpokládá, že jde o takové porušení podmínek (pachatel nežije řádným životem, nerespektuje příslušná omezení, zaviněně nesplnil povinnost k náhradě škody, spáchal nový trestný čin), že rozhodnutí o osvědčení bylo v rozporu s účelem trestu a se smyslem samotného podmíněného odsouzení.

Pokud soud vyslovil, že se podmíněně odsouzený osvědčil, není již možno - i když vyjde dodatečně najevo, že se ve zkušební době dopustil trestného činu nebo jinak závažně porušil podmínky odkladu výkonu trestu - rozhodnout o tom, že se původní podmíněný trest vykoná. Stejně důsledky má i situace, pokud soud neučinil do roka od uplynutí zkušební doby rozhodnutí podle § 60 odst. 1 TrZ, aniž na tom měl odsouzený vinu, má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil.

Rozhodnutí soudu podle § 60 odst. 1 TrZ o osvědčení či vznik fikce o osvědčení podle § 60 odst. 3 TrZ nemá vliv na výkon jiných druhů trestů, které byly popřípadě uloženy vedle podmíněného trestu odnětí svobody a nebyly dosud vykonány. Takovým výrokem není dotčen ani výkon jiných výroků rozsudku, např. výroku o ochranném opatření, o náhradě škody. Zákonným důsledkem výroku, že se podmíněně odsouzený osvědčil, je skutečnost, že se trest, jehož výkon byl podmíněně odložen, nevykoná a že se současně na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, nebrání-li vzniku fikce neodsouzení ustanovení § 70 odst. 2 nebo 3 TrZ. Naproti tomu důsledkem rozhodnutí soudu o tom, že pachatel podmíněně odložený trest vykoná, je další postup shodný s uložením nepodmíněného trestu odnětí svobody. Nástup

k výkonu trestu odnětí svobody znamená modifikaci výkonu ostatních dosud nevykonaných trestů, které byly případně uloženy vedle trestu odnětí svobody (§ 49 odst. 3, § 57a odst. 4 TrZ).³²

³² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 520

6 Sledování a kontrola chování odsouzeného během zkušební doby

Trestní zákon v § 26 a § 60a a ani nikde jinde nedefinoval obsah pojmu dohled, kdo ho má vykonávat a jaké povinnosti a oprávnění pro pachatele a pracovníky, kteří jsou činní při výkonu dohledu, z jeho uložení plynou. Pokud má být pachatel podroben určitým omezením, je v zájmu právní jistoty obsah pojmu dohled přesně definovat. Novelizace trestního řádu od 1.1.1999 přinesla určitou konkretizaci výkonu dohledu v ustanovení § 330a odst.1 TŘ, kde mj. uvádí, že při výkonu dohledu nelze podmíněně odsouzenému ukládat jiné povinnosti, než které vyplývají ze zákona nebo z odsuzujícího rozsudku. Je zde tedy zdůrazněn požadavek přesného vymezení povinnosti v odsuzujícím rozsudku.

Podle § 26a TrZ se dohledem rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Dohled nad pachatelem provádí probační úředník.

Obsahové vymezení dohledu ve výroku rozsudku, který musí obsahovat kromě obvyklých náležitostí konkrétní náplň dohledu, musí obsahovat i jeho rozsah a intenzitu. Výrok by měl co nejpřesněji stanovit jak oprávnění probačního úředníka, tak i povinnosti odsouzeného. Proto by mělo být formulováno tak, aby pachateli bylo jasné, co se od něho požaduje a kdo dohled vykonává. Toto vymezení by však mělo dát i prostor pro pružné přizpůsobení vykonávaného dohledu změnám ve vývoji osoby pachatele, jeho potřeb a podmínek ve kterých žije.³³ Tento požadavek je oprávněný zejména při delších zkušebních dobách u podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Odhadnout budoucí potřebu a výrok rozsudku tomu přizpůsobit je obtížné a v praxi může činit potíže. Předpokládá to

³³ Šámal,P., Král,V., Baxa,J.,Púry,F. Trestní řád. Komentář. I.díl. 4 vydání. Praha: C.H.Beck 2002. str.792

důkladnou znalost osoby pachatele a získání všech dostupných poznatků pro správný odhad prognózy jeho dalšího vývoje. K těmto poznatkům by měli patřit i poznatky probačního pracovníka o pachatelově minulosti, jeho rodinné, sociální a pracovní zázemí a prostředí, ve kterém se pohybuje. Závisí tedy i na rozvoji probační služby a nabídce účinných probačních programů práce s pachateli. Nejvyšší soud České republiky považoval dovolání obviněné ve věci 3 Tdo 687/2006 za opodstatněné, neboť výrok rozsudku soudu prvního stupně o podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody s vyslovením dohledu bylo nutno důvodně považovat za neúplný, protože v něm chybělo uvedení rozsahu, v němž byl dohled vysloven. Zde je zapotřebí poukázat především na ustanovení § 122 odst. 1 TrŘ o náležitostech rozsudku, kde je výslovně uvedeno, že byl – li nad pachatelem vysloven dohled, musí být z výroku rozsudku zřejmé, zda dohled má být vykonáván v rozsahu stanoveném trestním zákonem nebo zda jsou vedle něj pachateli ukládány další přiměřená omezení a povinnosti.

Výkon dohledu začíná právní mocí rozhodnutí, jímž bylo rozhodnuto o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Zaviněné neplnění povinností vyplývajících z uloženého dohledu nebo jiné maření jeho účelu pachatelem může být důvodem k rozhodnutí soudu o tom, že uložený podmíněně odložený trest odnětí svobody vykoná. Takto může soud rozhodnout během zkušební doby nebo po jejím uplynutí.

Výkonem dohledu nad chováním pachatele jsou pověřováni probační pracovníci.

Faktický výkon dohledu, tedy konkrétní úkony spočívající především v kontrole chování pachatele, v pomoci, poradenství a v poskytování informací významných pro rozhodnutí soudu, začíná úkonem, jímž je probační pracovník informován o uložení dohledu a pověřen jeho výkonem. Zpravidla postačuje, když předseda senátu ihned po právní moci rozsudku, jímž ukládá podmíněný trest odnětí svobody s dohledem, zašle jeho opis probačnímu pracovníkovi k výkonu uloženého dohledu a k provádění kontroly nad dodržováním

uložených omezení. Další potřebné údaje může probační pracovník bez větších problémů zjistit nahlédnutím do příslušných trestních spisů.³⁴

Pracovní postup probačního pracovníka můžeme rozdělit na dvě vzájemně se prolínající oblasti. Do první patří administrativně technické práce zaměřené především na vytvoření probačního spisu a jeho stálou aktualizaci a do druhé oblasti činnosti patří pak individuální pracovní postupy, které integrují složku trestněprávních opatření se složkou výchovnou a pomáhající. V průběhu dozoru pak probační pracovník tvoří spis tím, že do něj chronologicky zakládá další záznamy o úkonech, které učinil, o kontaktech a jejich průběhu s pachatelem, o plnění povinností a omezení, o poskytnuté pomoci, o spolupráci s rodinou, orgány, organizacemi, léčebnými a jinými zařízeními, i s občany (zejména s poškozenými), zprávy o chování pachatele a jiné. Dále do spisu zakládá průběžné zprávy o výkonu dohledu pro soud a po ukončení dohledu závěrečnou zprávu, která obsahuje celkové hodnocení výkonu dohledu, předpoklad dalšího vývoje pachatele, zejména ve vztahu k možnosti spáchání další trestné činnosti a doporučení pro další postup soudu.

Vlastní výkon probačního dohledu začíná úvodním setkáním probačního pracovníka s pachatelem. Při prvním setkání jsou také domluveny nebo přímo určeny přesné termíny dalších návštěv. Pokud jsou intervaly setkání ve výroku rozsudku přesně stanoveny, jsou v průběhu dohledu realizovány. V jiném případě jsou stanoveny probačním pracovníkem po domluvě s pachatelem. Podle institutu pro kriminologii a sociální prevenci se většinou opakovaly jedno nebo dvouměsíční intervaly vzájemných setkání. Nebyly ojedinělé ani případy, kdy pachatelé sami vyhledali svého probačního pracovníka a požadovali po něm praktické informace nebo konkrétní pomoc při řešení nově vzniklých problémů. Uložení probačního příkazu v souladu s vymezením pojmu probace výzkumem kriminality OSN

³⁴ Sotolář, A., Šámal, P., Sovák, Z., Rizman, S., Fenyk, J.: K reformě trestního procesu a k nové koncepci mediační a probační služby v ČR. Právní praxe č. 7 – 8/1997, str. 402 - 442

jakožto „postup“, pomocí něhož je jedinec soudem shledán vinným ze spáchání trestného činu, aniž je mu uložen nepodmíněný trest a je nad ním vysloven dohled vykazalo v období let 1990 – 1994 v šestnácti zemích vzestup osob, v jedenácti zemích pokles. Výrazný vzestup byl zaznamenán v Bělorusku (213%) a Nizozemí (79%). Na druhé straně, Spolková republika Německo vykazala dramatický pokles (52%), což platí i pro Litvu (46%).

6.1 Probační a mediační pracovník pověřený dohledem - jeho osobnost a profese

Úplatňování a plnění funkce zkoumaných trestněprávních institutů provázených dohledem je podmíněno dostatečnou kvalitou dohledu odsouzeného, nad kterým soud dohled vysloví.

Při tom třeba mít na zřeteli, že stručně řečeno „dohled“ a „mediace“ jsou dvě činnosti, jež kladou velmi rozdílné nároky na osobnost, jež je má vykonávat a vzniká – často nejen teoreticky - i otázka, zda jde vůbec o nároky v rámci jedné osoby dobře slučitelné. Nutnost rozdělení profese probačního a mediačního pracovníka na subprofesi probačního pracovníka a subprofesi mediačního pracovníka lze demonstrovat základním rozdílem mezi oběma subprofesemi. Ve zkratce je první zaměřena na kontrolu odsouzeného, druhá na urovnání sporu.³⁵

Probačí se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení

³⁵ Sotolář, A., Ouředníčková, L., Sovák, Z., Havlíková, M., Rizman, S., Šámal, P., Fenyk, J.: Mediační a probační služba v ČR. Současný stav a možnost dalšího rozvoje. Právní praxe č. 7 – 8/1997, str. 83

na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.³⁶

Mediací se rozumí mimosoudní zprostředkování řešení sporů a činnost směřující urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním stíháním.

Pracovník pověřený dohledem je u nás novum. Tato novost je provázena řadou typických obtíží a nejasností, především týkajících se vytyčení nároku na tuto profesi. Problém není až tak vyhrocen, a to ze dvou důvodů:

1. můžeme velmi dobře čerpat ze zahraničních zkušeností, kde se už dohled dlouho s úspěchem aplikuje,

2. máme naši vlastní zkušenosti, neboť dohled ukládaný soudem není nic zcela nového. Již dříve dohled existoval pod pojmem „dozor“ v zákonodárství první republiky, dále určitá činnost, podobná dohledu se prováděla už v rámci našeho právního řádu dříve („ochranný dohled“).

6.2 Organizační aspekty a struktura

V čele Probační a mediační služby je ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Ředitel zajišťuje její chod po stránce personální, organizační, hospodářské, materiální a finanční.

Plnění úkolů Probační a mediační služby ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie České republiky zajišťují její střediska, která působí v sídlech okresních soudů nebo naroveň jim postavených obvodních nebo městských soudů.

Příslušnost středisek k provádění úkonů probace a mediace se řídí příslušností soudu a v přípravném řízení státního zástupce, v jehož obvodu středisko působí. K urychlení řízení nebo z jiných důležitých důvodů může předseda senátu nebo samosoudce příslušného soudu a

³⁶ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

v přípravném řízení příslušný státní zástupce uložit provedení potřebných úkonů středisku, v jehož obvodu bydlí osoba, které se takové úkony týkají.

Středisko lze dále členit podle potřeby na oddělení zaměřená zejména na mladistvé obviněné, obviněné ve věku blízkému věku mladistvých nebo na uživatele omamných a psychotropních látek.

Podrobnosti pro vytváření středisek a jejich vnitřní organizaci upravuje Statut Probační a mediační služby.

Hlavními úkoly pracovníků vykonávajících probační a mediační činnosti jsou zejména:

1. při podmíněném odsouzení

- sledování a usměrňování způsobu života obviněného a jeho chování,
- kontrola plnění podmínek a omezení uložených v rámci zkušební doby,
- obstarávání podkladů pro rozhodnutí předsedy senátu ve zkušební době,

2. ve vykonávacím řízení

- sledování a usměrňování způsobu života odsouzeného a jeho chování u dalších trestů nespojených s odnětím svobody,

3. v průběhu celého řízení

- shromažďování poznatků o osobě obviněného a odsouzeného, o jeho rodinném a sociálním zázemí podle pokynů předsedy senátu,
- podávání zpráv předsedovi senátu o způsobu života a chování pachatele

6.3 Vymezení pojmu dohled

Samotný pojem dohledu lze vymezit jako specifickou alternativní sankci nespojenou s odnětím svobody spočívající v povinnosti klienta (odsouzeného) být v průběhu zkušební doby v součinnosti s probačním pracovníkem. Dohledem se rozumí pravidelný kontakt pachatele s úředníkem probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli

soudem nebo vyplývajících ze zákona. Příčiny trestné činnosti jsou velmi různorodé a zkušenosti ukazují, že lidé, kteří se dopouštějí trestné činnosti, mají vedle problémů s porušováním trestních i jiných norem často také osobní, rodinné těžkosti nebo sociální problémy, které mnohdy bývají přímou nebo nepřímou příčinou jejich konfliktu se zákonem. Řešení těchto aspektů života klienta a jeho sociální stabilizace, která může podstatným způsobem snížit riziko opakování trestné činnosti, je součástí celkového pojetí dohledu. Tento institut však není možné chápat jako projev určité dekriminalizace či mírnější reakce státu na spáchanou trestní činnost.

Dohled pojatý jako kombinace složky kontrolní a pomáhající nebo jinými slovy složky represivní a výchovné, může z hlediska pachatele trestné činnosti přispět k převzetí odpovědnosti za trestný čin a jeho následky a k podpoře klientových schopností vést řádný život bez konfliktu se zákonem. Z hlediska společenského pak přispívá k zajištění resocializace pachatele v jeho přirozeném prostředí a v konečném důsledku i k posílení ochrany právních a společenských vztahů.

Pojem „dohled“, byť se tradičně používá i v zahraničí, může být poněkud zavádějící, neboť příliš zdůrazňuje kontrolní funkci a může navozovat asociaci s dřívějším neblaze proslulým ochranným dohledem vykonávaným policií. Z těchto důvodů byl tradiční pojem „probační dohled“ v některých zemích nahrazen termínem „probační pomoc“ (např. v Rakousku).³⁷

6.4 Základní úkoly a principy práce probační a mediační služby

Vedení rozhovoru³⁸ v kontextu profesionálního vztahu mezi klientem a probačním úředníkem se řídí v oblasti pomáhajících profesí obecně uznávanými principy a východisky:

³⁷ Incardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Victoria Publishing, a.s., Praha 1994, str. 56

³⁸ Při rozhovoru používá probační úředník některých specializovaných pomůcek, např.:

Individuální přístup. Probační úředník individuálně přistupuje ke každému klientovi, komplexně pohlíží na jeho sociální a rodinné zázemí, objasňuje možné příčiny trestné činnosti, mapuje klientovy konkrétní potřeby, posiluje jeho schopnosti řešit konfliktní situace a sám vhodná řešení nabízí.

Respekt ke klientovi. Probační úředník ke klientovi přistupuje s respektem a umožňuje mu dospět k vlastním „informovaným“ rozhodnutím a závěrům.

Kontakt s blízkým sociálním okolím klienta. Probační úředník má potřebný kontakt s rodinou klienta a jeho blízkým sociálním okolím a ve své činnosti zohledňuje zájmy sociálního společenství, v němž se klient pohybuje.³⁹

Součinnost s dalšími odborníky a koordinace sociálních služeb. Probační úředník spolupracuje s dalšími institucemi působícími v oblasti prevence a řešení sociálně nepříznivých jevů, zprostředkovává klientům na tyto instituce kontakt a spolupráci v rámci lokální sítě koordinuje.

Základní charakteristickou činností probačního úředníka v rámci dohledu je spojení represivní složky trestněprávních opatření se složkou výchovnou a pomáhající. „Pracovník jakožto zástupce společnosti a prostředník mezi potřebami klientů a potřebami společnosti stojí na straně toho mocnějšího, většího, na straně zákona, na straně státu. To jej zavazuje vůči těmto normám k jejich dodržování, ale na druhou stranu to ztěžuje jeho kontakt s klienty.“⁴⁰

Ačkoliv je kontrola představitelná i jako jednostranné působení pracovníka, také její výkon podléhá základním profesionálním principům. Optimálním směrem působení

objednávka- tj. podrobné zjišťování na začátku rozhovoru, co klient v rozhovoru od probačního pracovníka chce, tzn. co do rozhovoru přináší, reflektování- tj. sledování, kudy se rozhovor ubírá a co v něm probační úředník dělá a sleduje, konstruktivní otázky- tj. otázky, které mohou pomoci klientovi k novým pohledům na jeho příběh a situaci, k formulování cílů a hledání řešení, volba- tj. neustálé vyhodnocování a stanovování různých profesionálních způsobů práce, dojednávání- tj. situace, kdy probační úředník dává klientovi nabídku a spolu s ním se domlouvá na cílech společné práce a na cestách, jak jich dosáhnout, (zpracováno podle Hrušková, O.-Ouředníčková, L.- Štern, P.: K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby. Trestní právo č. 7-8/1997, str. 14.)

³⁹ Ulehla, I.: Umění pomáhat, renesance, Písek 1996, str. 47

⁴⁰ Ulehla, I.: Umění pomáhat, renesance, Písek 1996, str. 131

probačního úředníka je vytvářet v rámci výchozího kontextu dohledu a kontroly příležitost pro nalezení příležitosti pro spolupráci a nabídku pomoci ve smyslu společného hledání řešení, aktivování zdrojů klienta a posilování jeho kompetencí.⁴¹

Klienti, kteří mají soudem uložený dohled, k probačnímu úředníku nepřicházejí dobrovolně a z vlastní potřeby pomoci a podpory. Přicházejí „nedobrovolně“, protože prostě musí z rozhodnutí někoho jiného. Je věcí úředníkovi odbornosti, profesionality a přístupu vytvořit předpoklady k odbourání klientových negativních pocitů spojených s institucí soudu a vytvořit prostředí, ve kterém se bude cítit víceméně bezpečně a kde si bude moci dovolit požádat o pomoc či otevřít v rozhovoru témata pro něj důležitá, aniž by se cítil ohrožen. S některými klienty se daří vzájemný vztah navázat rychleji, někdy již během prvního setkání, a s některými to trvá déle, kdy si pachatel během několika návštěv „oťukává“ probačního úředníka.

Individuální vedení případu:

Veškeré aktivity probačního úředníka při práci s klientem směřují k ideálnímu stavu, tedy k tomu, že odsouzený se již nedopouští opakování trestné činnosti v rámci zkušební doby a že jsou postupně vytvářeny předpoklady, aby tak nečinil ani v budoucnu.

V ideálním případě se tak děje ještě v předrozsudkové fázi trestního řízení, kdy „motivaci“ pachatelů spojenou často se strachem, jak dopadne soudní řízení lze za pomoci probačního úředníka nasměrovat ke konkrétním krokům v jejich životě, které přispějí k odstranění příčin páchaní trestné činnosti.

Úvodní setkání probačního úředníka a pachatele je tedy zaměřeno především na porozumění vzniklé situaci a na vyjasnění pravidel vzájemné spolupráce. Zaměření konzultací a zvolené metodické postupy jsou určovány s s ohledem na rizikové faktory pachatelova

⁴¹ Ouředníková, L.: Sylabus přednášek. Kvalifikační vzdělávací projekt pro uchazeče o funkci úředníka a asistenta probační a mediační služby, Praha 2000, str. 49

chování, rizika recidivy a stupeň nebezpečnosti pro společnost. Vedle těchto faktorů jsou posuzovány rovněž jeho aktuální potřeby, jeho postoje, hodnoty a motivace, zdroje v jeho rodině a komunitě. Postupně lze s pachatelem pracovat na jeho motivaci k řešení příčin a důsledků jeho jednání.

Náprava následků trestné činnosti je jedním ze stěžejních témat práce probačního úředníka. Tyto následky mohou mít nejrůznější podobu jako jsou přímé materiální škody, psychické a sociální dopady, ohrožení rodinných a sociálních vztahů, a to jak na straně poškozeného tak i pachatele. Důsledky trestné činnosti tedy obsahují široké spektrum, které se liší v každém jednotlivém případě. Úkolem probačního úředníka je věnovat jejich nápravě během dohledu dostatečnou pozornost. V první řadě je to pochopitelně vedení pachatele k tomu, aby nahradil poškozenému újmu a vynaložil tímto směrem potřebné úsilí.

Problémy, se kterými se potýkají někteří pachatelé, kterým byl uložen dohled, jsou často natolik specifické, že není v možnostech probačního úředníka, aby zvládal ve všech těchto případech odbornou intervenci směrem k jejich zmírnění nebo vyřešení. Může jít například o problémy se závislostí na drogách nebo alkoholu, rodinné problémy, poruchy sociálního chování, psychické poruchy apod. V takových případech pak navazuje probační úředník spolupráci se specializovanými zařízeními či odborníky a zprostředkovává pachateli odbornou pomoc. Tento postup přichází v úvahu po domluvě s pachatelem, kdy on sám projevuje zájem a potřebu specializované pomoci. Nezbytným vybavením probačního úředníka je tedy mít přehled o zařízeních ve svém regionu, která se zaměřují na specifickou problematiku případně určitou skupinu klientů, navázat s nimi kontakty a být informován o jejich činnosti, zaměření, podmínkách přijímání klientů atd.

V poslední době začínají probační úředníci u některých pachatelů, kde není dohled nijak ze strany soudu definován, nabízet klientům zapojení do nabídky preventivně výchovných programů, umožňující naplnit smysl a dát konkrétní náplň pro práci s pachateli trestných činů.

Jedná se o programy, které svojí strukturou a obsahem jsou přímo orientovány na změnu životních postojů, vztahů a jednání pachatelů, které vedly k delikventnímu chování, resp. představují riziko dalšího selhání a na posílení sociálních dovedností, rozvoj osobnosti, získání potřebné pracovní kvalifikace. Tento postup je zvažován zejména v případech, kde v pozadí páchaní trestné činnosti stojí na straně pachatele jeho sociální nevyzrálost a hledání jeho místa ve společnosti.

Činnost probačního úředníka v rámci dohledu představuje dlouhodobou, i několikaletou spolupráci s pachatelem, vychází z jeho aktuální situace a zohledňuje možné perspektivy dalšího vývoje. Nezbytným předpokladem pro dosažení konečného cíle je použití metody postupných kroků a průběžného oceňování dílčích cílů a úspěchů.

6.5 Role a činnost probační a mediační služby

Práce probačního úředníka směřuje nejen k dohledu, ale zvláště k péči o odsouzeného a k pomoci v jeho problémech s cílem posílení jeho schopnosti k bezkonfliktnímu způsobu života ve společnosti a pozitivnímu vztahu k prostředí, ve kterém žije, popř. k nalezení nového prostředí, jež ho nebude negativně ovlivňovat ve vztahu k trestné či jiné protisociální činnosti. Více než dohlížejícím soudním úředníkem musí být probační úředník sociálním pracovníkem v pozitivním slova smyslu, neboť musí pochopit zejména skutečné sociální pozadí trestné činnosti odsouzeného. Z tohoto hlediska musí zkoumat jeho osobnost, měřítka jeho hodnot, rodinné i další vazby v jeho sociálním prostředí a na tomto základě mu poskytnout nezbytnou péči a pomoc pro jeho v budoucnu již bezkonfliktní začlenění do společnosti. Jde zároveň o významné okolnosti ovlivňující úvahy o trestu, včetně úvah o možnosti uložení probace, proto se zjištění probačního pracovníka v těchto směrech zpravidla projeví ještě před rozhodnutím soudu o trestu. Jedná se tedy v podstatě o spojení tzv. diagnostické služby s vlastním výchovným a sociálním působením.

Pokud se tedy hovoří o probačním dohledu, je chápán v nejširším smyslu tohoto slova a nelze ho redukovat jen na dozírání na odsouzeného z hlediska dodržování podmínek stanovených soudem. Svědčí o tom i fakt, že do probačního dohledu je zahrnováno též mnoho dalších opatření, jako např. pomoc při opatření vhodného zaměstnání, nabídka různých odvykacích programů apod. tento tzv. případový přístup k práci s odsouzeným („case work“) je založen na kladném osobním vztahu vytvořeném mezi probačním pracovníkem a odsouzeným. Rozhodující práce probačního úředníka však spadá do období po uložení podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, neboť při probaci jde také o právní důsledky spojené s plněním probačních povinností a omezení a vůbec s chováním odsouzeného během zkušební doby.⁴²

6.6 Role zájmových sdružení a dalších subjektů při ukládání a výkonu podmíněného odsouzení

Na podmíněném odsouzení se v různých fázích trestního řízení podílejí i další subjekty. Jde především o zájmová sdružení občanů, dále poškozeného a orgán sociálně – právní ochrany dětí. Role těchto dalších subjektů při rozhodování o podmíněném odsouzení nebo o podmíněném odsouzení s dohledem a při jejich výkonu je poměrně malá, což je dáno charakterem podmíněného odsouzení.

Zájmová sdružení občanů

Trestní řád pouze příkladmo v § 3 odst. 1 TrŘ uvádí, že zájmovými sdruženími se rozumějí zejména odborové organizace, organizace zaměstnavatelů a ostatní občanská sdružení, církve, náboženské společnosti a právnické osoby sledující v předmětu své činnosti charitativní účely. Výslovně jsou vyloučeny politické strany a politická hnutí, která se za

⁴² Institut pro kriminologii a sociální prevenci, prosazování probace na mezinárodní úrovni, Promoting Probation Internationally. Proceedings of the International Training Workshop on Probation, 2 – 5 July, 1997, Valletta, Malta

taková sdružení nepovažují. Z toho vyplývá, že zákon s uvedenou výjimkou žádným způsobem neomezuje výčet zájmových sdružení občanů, která se mohou účastnit spolupráce s orgány činnými v trestním řízení.

Ustanovení § 6 odst. 1 písm.b TrŘ umožňuje nabídnout převzetí záruky zájmovým sdružením občanů za převýchovu odsouzeného, u něhož bylo podmíněně upuštěno od potrestání s dohledem, kterému byl uložen trest odnětí svobody, jehož výkon byl odložen na zkušební dobu nebo u podmíněně odsouzeného k trestu odnětí svobody s dohledem. Podle § 330 odst. 2. TrŘ se soud při rozhodování o osvědčení podmíněně odsouzeného opírá též o vyjádření zájmového sdružení občanů. Účast zájmového sdružení občanů v trestním řízení se zužuje. Nadále již nemohou zájmová sdružení občanů vyslat k hlavnímu líčení před soudem svého zástupce, který by pak podle pokynů zájmového sdružení občanů vystupoval, jak to znala předchozí právní úprava.⁴³ Myslím, že stará úprava byla jenom formalitou a nebyla dostatečně účinná. Laikům z řad občanů bylo jedno, zda se pachatel polepší nebo ne. Dohled a nápravu nad pachatelem by měli vykonávat profesionály, jak je to nyní. Vyškolený personál jako jsou probační úředníci dávají přece lepší záruku za nápravu a převýchovu jako to bylo dříve.

K nabídce záruky za nápravu obviněného mohlo dojít z iniciativy zájmového sdružení občanů nebo na podkladě podnětu některého orgánu činného v trestním řízení.

Zákon předpokládal, že soud projedná věc, v které byla učiněna nabídka převzetí záruky, v hlavním líčení zpravidla před kolektivem zájmového sdružení občanů, aby byl splněn výchovný smysl trestního řízení. V praxi však takové projednání, stejně jako projednání trestní věci na pracovišti obviněného nebo v místě jeho bydliště bylo zcela výjimečné. Zákonem stanovené účinky neměla samotná nabídka převzetí záruky za nápravu obviněného, ale až její přijetí soudem. Přitom soud musel zkoumat, zda tu jsou předpoklady pro

⁴³ Jelfínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, Linde Praha, 2004

převýchovu pachatele z hlediska cílů sledovaných tímto institutem, předpoklady stanovené zákonem pro její převzetí, a posoudit, zda zájmové sdružení občanů může úkol nápravy obviněného úspěšně splnit.

Písemná nabídka záruky za nápravu měla obsahovat:

- označení zájmového sdružení občanů a orgánu tohoto sdružení, který nabídku činí,
- ve kterém kolektivu občanů byla nabídka záruky projednána,
- jaké je zaměření tohoto kolektivu a jakým způsobem hodlá v případě přijetí záruky za nápravu obviněného tento kolektiv záruku provádět,
- zda uvedený kolektiv byl seznámen s osobou obviněného, s povahou a motivy trestné činnosti, která se mu klade za vinu, příp. i okolnostmi, které vedly k trestné činnosti nebo umožnili její spáchání,
- jak kolektiv hodnotí osobu obviněného na základě vlastních zkušeností s ním při jeho zapojení do činnosti zájmového sdružení i ve vztahu k trestné činnosti, která je mu kladena za vinu,
- jakými výchovnými prostředky a opatřeními pro případ přijetí záruky chce kolektiv na obviněného působit a které nedostatky v jeho chování či vlastnostech hodlá výchovným působením odstranit.

Záruku za nápravu obviněného lze uplatnit jen u takových pachatelů, u kterých jsou shledávány závady a nedostatky v chování, eventuálně v jejich osobnostních rysech, a je tedy možno výchovným působením kolektivu přispět k jejich nápravě. Proto např. u pachatele nedbalostního trestného činu v dopravě, u něhož je trestný čin výsledkem ojedinělé nepozornosti při řízení motorového vozidla, a který vede jinak zcela řádný život, nemá smysl záruku nabízet a ze strany soudu ji přijímat, neboť v chování takového pachatele ani v jeho charakterových vlastnostech nejsou takové závady, které by bylo možno výchovným působením zájmového sdružení občanů odstraňovat.

Orgán sociálně – právní ochrany dětí

V řízení proti mladistvému je nutno co nejdůkladněji zjistit též stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychován, jeho chování před spácháním trestného činu a po něm a jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, zejména pro posouzení, zda má být nařízena ochranná výchova mladistvého. Zjištění poměrů mladistvého se uloží orgánu sociálně – právní ochrany dětí, který je zastoupený příslušným pracovníkem, který podá po prošetření požadovaných otázek zprávu o výchovném prostředí mladistvého.⁴⁴ Orgán sociálně – právní ochrany dětí zkoumá rozumový a mravní vývoj mladistvého, jeho povahu, poměry a prostředí, v němž byl vychováván, jeho chování před spácháním trestného činu a po něm i jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu. Rozumový vývoj zahrnuje etapy nabývání schopnosti pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto myšlení. Za „mravní vývoj“ osobnosti lze považovat skutečnost, že si osobnost v procesu individuálního rozvoje osvojuje normy chování, které platí v daném období, a přeměňuje je na osobní a morální kvality. Prostředím, v němž mladistvý žil a byl vychován, se rozumí především rodina a škola, zaměstnání a společnost, ve které tráví mladistvý svůj volný čas. Z dominantního postavení rodiny v procesu výchovy mladistvého vyplývá důležitost zjištění úrovně rodinného prostředí, tzn. zda jeho rodiče žijí společně, jaké jsou jejich vzájemné vztahy, zda v rodině vyrůstají sourozenci, sociální zařazení členů rodiny, vztahy mezi rodiči a dětmi, hodnotový systém v rodině apod.

Významným poznatkem je porovnání chování mladistvého před spácháním trestného činu a po jeho spáchání, resp. po odhalení a zahájení trestního stíhání, zejména, zda mladistvý

⁴⁴ Je-li probační úředník Probační a mediační služby požádán o zpracování zprávy o poměrech obviněného, je jeho povinností zjistit, jak se tento choval před činem i po něm, a to zejména jednáním s obviněným, s osobami z jeho blízkého okolí a s poškozeným. Jde-li specificky o podání zprávy za účelem rozhodnutí o tom, zda se podmíněně odsouzený ve zkušební době osvědčil či nikoliv, je třeba, aby probační úředník podobným způsobem zjistil zejména to, jak odsouzený žil a choval se ve zkušební době a jak plnil své závazky. – Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 21. 8. 2001, sp. zn. 7 To 317/2001, Trestní právo 3/2002

získal kritický odstup od závadového jednání, případně, zda se aktivně snažil odstranit jeho škodlivé následky, např. vstoupil v jednání s poškozeným o náhradě škody a vytvořil si tak podmínky pro některý z alternativních způsobů řešení trestní věci či pro uložení některého alternativního trestu.

Orgán sociálně – právní ochrany dětí uvede svá zjištění ve zprávě, kterou zašle příslušnému orgánu činnému v trestním řízení, který vede v daném stadiu trestní stíhání. Vyžádání této zprávy však nezabavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti dalšími vhodnými důkazy i jiným způsobem opatřit dostupné informace týkající se poměrů mladistvého. Těmito důkazy mohou být zejména zpráva probačního úředníka poskytnutá v rámci soudní pomoci, výslech rodičů, učitelů, vychovatelů, spisy o předchozích odsouzeních, zprávy o chování ve výkonu trestu, v dětském domově nebo výchovném ústavu pro mládež apod. V některých případech informace z uvedených zdrojů neposkytují dostatečný podklad pro správné poznání konkrétního rozumového a mravního vývoje mladistvého, a proto je zapotřebí za účelem odstranění pochybností opatřit odborná vyjádření od pedagogicko - psychologických poraden, diagnostických ústavů, event. opatřit znalecký posudek dětského psychologa.

Zjištění poměrů mladistvého je v tomto řízení jedním ze základních úkonů a mělo by být provedeno co nejdříve po sdělení obvinění, aby orgány činné v trestním řízení mohly spolu s dalším shromážděným materiálem zvolit co nejvhodnější postup vůči mladistvému. Proto by mělo být prováděno již v přípravném řízení a pokud se změnili poměry mladistvého v důsledku např. odstupu času nebo jeho chování, je třeba taková zjištění vhodným způsobem doplnit.

7 Právní úprava podmíněného odsouzení v Německu – srovnání

Pro srovnání naší právní úpravy se zahraniční jsem zvolila Spolkovou republiku Německo. Důvodem mé volby byla především skutečnost, že SRN, stejně jako Česká republika, spadá do oblasti kontinentálního právního systému a její právní řád tak vychází ze stejných principů. Vzhledem ke geografické blízkosti pak pro nás německá právní úprava byla v mnoha oblastech vždy zdrojem inspirace. Oblast alternativních trestů není výjimkou.

Poskytování pomoci a podpory („Straffälligenhilfe“) pachatelům trestné činnosti má v Německu původ v soukromém sektoru. Až do začátku 20. století neměl stát zájem pomáhat pachatelům, místo toho ukládal tresty a doufal v nápravu pachatelů. Poskytování podpory pachatelům má své kořeny v křesťanské humanitární pomoci, a nejprve se soustředilo pouze na iniciativy pro vězně. Až později byla tato podpora rozšířena též na propuštěné vězně, kteří se v té době zapojovali do širší společenské struktury prostřednictvím zřízení soukromých organizací, např. Rýnsko – vestfálské společnosti na podporu vězňů (Rhine – Westphalian Society in Support of Prisons, „Rheinisch – Westfälische Gefängnisgesellschaft“). Soukromá péče ve vztahu k podpoře pachatelů stále hraje důležitou roli. V Německu je zřízena různorodá a komplexní síť, prostřednictvím níž soukromé charitativní organizace a asociace na probaci, péči po propuštění z výkonu trestu a pomoc pachatelům nabízejí podporu pachatelům trestné činnosti, propuštěným vězňům a jejich rodinám.

Zatímco z počátku zajišťovala podporu pachatelů téměř výlučně dobrovolnická práce, je nyní podpora v rukou profesionálního systému se zaměstnanci na plný úvazek. Stávající státní probační systém je úzce spjat s demokratickým vývojem Spolkové republiky Německo po roce 1945. Ale již na počátku 20. století se objevovaly názory na použití trestu nejen jako nástroje ochrany společnosti, ale též nástroje nápravy pachatele. Proto některá německá města

zřídila ve 20. letech Úřady soudní podpory (Court Assistance Offices, „Gerichtshilfestellen“), v letech 1933 až 1945 byly však tyto snahy promarněny.

V roce 1953 byla v trestním právu zavedena probace pro mladistvé a dospělé pachatele. V následujících letech některé země spolkového Německa vydaly nezbytná nařízení pro Probační služby a jejich organizaci. Z počátku systému soudní podpory, který fungoval až do roku 1933, nebyla věnována přílišná pozornost. Reforma trestního práva v roce 1969 vedla ke kvalitativnímu i kvantitativnímu rozšíření probačního systému, značně rozšířila možné použití podmíněného prominutí trestu, parole a podmíněného propuštění. Následovalo zákonné ustanovení Soudní podpory a dohledu nad chováním (Court Assistance and Supervision of Conduct, „Führungsaufsicht“) v roce 1975 a rozšíření sociální práce do vězeňských institucí prostřednictvím zákona o vězeňství z roku 1977. V roce 1980 došlo k rozšíření úloh v kompetenci soudní podpory. Důležitým článkem bylo zavedení veřejně prospěšných prací („gemeinnützige Arbeit“) namísto trestů odnětí svobody. Probační služba, jež začínala s 10 zaměstnanci a pouze několika málo podmíněně odsouzenými, má v současné době 2 500 pracovníků, kteří vykonávají dohled nad 140 000 pachateli.

V souladu se svým zákonným mandátem výše uvedené služby v rámci německého probačního systému rozlišují mezi pomocí a péčí, kontrolou a dohledem. Sociální služby v rámci trestního systému („Soziale Dienste der Justiz“) zahrnují probační služby, soudní podporu a sociální práci ve vězeňských zařízeních. Pojem Soziale Dienste der Justiz dokazuje, že jsou služby integrovány do správy trestního systému, ale zároveň naznačuje vazbu na další služby poskytované v oblasti sociální práce. Důsledkem této vazby je profese, jež v rámci probačního systému neodporuje represí. Hlavní důraz je kladen na pomoc pachatelům vyvarovat se opětovného páchaní trestné činnosti aniž by bylo vyloučeno použití kontroly jako možného nástroje při práci s pachateli.

Tyto sociální služby jsou součástí trestního systému. V posledních letech se služby rozšířili, ale z důvodu finančních omezení dosáhl tento rozvoj pravděpodobně svého vrcholu. Kvalita služeb se však neustále zdokonaluje. Trestní politika se v současné době ve Spolkové republice Německo zaměřuje na alternativní opatření, která doplňují trestní systém. Důkazem tohoto vývoje je zvýšené použití mediace mezi obětí a pachatelem a rozšíření role probačních služeb o podporu obětí.⁴⁵

Německý trestní zákon (Strafgesetzbuch, dále jen „StGB“)⁴⁶ se vztahuje pouze na dospělé pachatele. Trestání mladistvých a mladých dospělých je upraveno ve zvláštním zákoně o soudech mládeže (viz níže).

Podmíněné odsouzení je v německém trestním zákoně obsaženo v ustanovení § 56 až 56g.⁴⁷ Tento institut je konstruován jako modifikace trestu odnětí svobody, ale fakticky se jedná o zvláštní druh sankce, jejímž úkolem je především omezit ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody.⁴⁸

Německý trestní zákon rozlišuje v podstatě tři situace, kdy je možný podmíněný odklad trestu. Obecně je možné odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího jeden rok, za zvláštních podmínek potom i tresty delší a naopak jen výjimečně by neměly být podmíněně odloženy tresty kratší než šest měsíců.

Pokud ukládaný trest odnětí svobody nepřevyšuje jeden rok, odloží soud jeho výkon za předpokladu, že již samotné odsouzení je pro pachatele dostatečnou výstrahou a lze očekávat, že v budoucnu se již žádných trestných činů nedopustí (§ 56 odst. 1 StGB). Při posuzování prognózy chování pachatele vychází německý soud v podstatě ze stejných hledisek jako český. Podle ustanovení § 56 odst. 1 věty druhé StGB bere v úvahu především osobu

⁴⁵ Institut pro kriminologii a sociální prevenci, *Probace v Evropě*. Praha 2002, str. 106

⁴⁶ Sbirka spolkových zákonů (Blbl) I., s. 945, ve znění vyhlášky z 10.3.1987

⁴⁷ Schönke, A., a kol. *Strafgesetzbuch (komentář)*. Mnichov: C. H. Beck, 1997, str. 722 - 755

⁴⁸ Ebert, U. *Strafrecht, Allgemeiner Teil*. 2 vydání. Heidelberg: C. F. Müller, 1994, str. 220

pachatele, jeho dosavadní život, okolnosti trestného činu včetně pachatelova chování po jeho spáchání, dále životní poměry pachatele a také to, jaký vliv na chování pachatele lze od odkladu trestu očekávat.

Podmíněně odložit je podle § 56 odst. 2 StGB možné i trest delšího trvání, maximálně ovšem ve výměře nepřesahující dvě léta. Předpoklady pro povolení odkladu jsou stejné jako podle odst. 1. Navíc zde ovšem musí, po celkovém zhodnocení činu a osobnosti pachatele, existovat nějaké zvláštní okolnosti, které takový postup odůvodní. Mezi takové okolnosti patří podle § 56 odst. 2 věty druhé především vážná snaha pachatele odčinit škody, které svým činem způsobil.

V případě, že soud ukládá trest odnětí svobody nepřevyšující šest měsíců, by mělo být povolení odkladu uloženého trestu při současné příznivé prognóze chování pachatele, bezvýjimečné.⁴⁹ Pokud ukládaný trest přesahuje výměru šesti měsíců, nemusí být jeho odklad povolen, pokud to vyžaduje ochrana právního řádu (§ 56 odst. 3 StGB). Jinými slovy pokud to vyžaduje zájem na generálně preventivním působení trestu. Za určitých zvláštních okolností může být totiž pouhé vyslovení trestu, bez jeho vykonání, veřejností chápáno jako přílišná benevolence a může tak ohrozit právní jistotu řádných občanů.⁵⁰

Obdobně jako v České republice je i v SRN možnost podmíněného odkladu trestu omezena pouze na trest odnětí svobody, a to v jeho celé délce (§ 56 odst. 4 StGB).

Současně s povolením podmíněného odkladu trestu stanoví soud odsouzenému zkušební dobu, a to v délce od dvou do pěti let (§ 56a odst. 1 StGB). Dolní hranice je tedy o rok vyšší než v našem trestním zákoně, v tomto ohledu je německá úprava tedy přísnější. Konkrétní délku zkušební doby určuje i německý soud především na základě uvážení, jaký čas bude v daném případě nutný k výchovnému působení na pachatele. Ustanovení § 56 odst. 2 věta

⁴⁹ Viz pozn. 49, str. 724

⁵⁰ Viz pozn. 50, str. 221

druhá StGB obsahuje možnost zkušební dobu dodatečně prodloužit nebo i zkrátit (samozřejmě při zachování hranic stanovených v odst. 1).

Současně s vyslovením podmíněného trestu může soud odsouzenému uložit určité povinnosti směřující k poskytnutí zadostiučinění za spáchané bezprávní (§ 56b odst. 1 StGB).

Podle odstavce 2 tohoto ustanovení se jedná o tyto povinnosti:

- nahradit podle svých sil způsobenou škodu
- zaplatit peněžitou částku ve prospěch obecně prospěšného zařízení, pokud je to na místě vzhledem k charakteru trestného činu nebo k osobě pachatele
- vykonat obecně prospěšné práce
- zaplatit peněžitou částku ve prospěch státního rozpočtu

V případě, že odsouzený sám nabídne obdobná plnění, soud zpravidla tyto povinnosti neuloží, jestliže lze očekávat splnění takové nabídky (§56b odst. 3 StGB).

Kromě uvedených povinností může soud pachateli podle § 56c StGB uložit i další pokyny týkající se života pachatele během zkušební doby. Jejich cílem je především odvrácení odsouzeného od další trestné činnosti. Podle ustanovení § 56c odst. 2 StGB, které obsahuje demonstrativní výčet těchto pokynů, může soud uložit zejména:

- pokyny ohledně místa pobytu, vzdělání, práce, volného času nebo uspořádání hospodářských poměrů
- povinnosti hlásit se v určitých lhůtách buď u soudu nebo jiného orgánu
- zákaz stýkat se s určitými osobami nebo s osobami u určité skupiny, dále zákaz takové osoby zaměstnávat, školit nebo jim poskytovat přístřeší (jedná se o osoby, které mohou odsouzenému dát příležitost nebo podnět k další trestné činnosti)

- zákaz vlastnit, nosit nebo přechovávat určité předměty, které by mohly pachateli umožnit další trestnou činnost
- pokyn plnit vyživovací povinnost

Se souhlasem odsouzeného může soud uložit i povinnost podrobit se léčení nebo odvykací kúře nebo pokyn zajistit si pobyt ve vhodném domově nebo ústavu.

I v tomto případě soud od uložení pokynů upustí, pokud pachatel poskytne odpovídající přísliby ohledně svého budoucího života a soud může očekávat, že těmto příslibům skutečně dostojí.

Pokud soud odkládá trest odnětí svobody přesahující délku devíti měsíců u pachatele, který ještě nepřesáhl věk dvacet sedm let, podrobí ho zpravidla také dohledu probačního pracovníka (§ 56d StGB). Dohled může být podle § 56d odst. 1 StGB uložen jak na celou zkušební dobu, tak i pouze na její část. Jeho účelem je potom podle ustanovení § 56d odst. 3 StGB především působit na pachatele v tom směru, aby se již nedopustil další trestné činnosti. Úkolem probačního pracovníka je pomáhat odsouzenému při řešení problémů a dohlížení na plnění uložených povinností a pokynů. Probační pracovník je povinen podávat soudu pravidelně ve stanovených lhůtách zprávy o způsobu života odsouzeného a oznamovat mu případná hrubá nebo trvalá porušení uložených povinností.

Probačního pracovníka stanoví soud, dohled může podle StGB (§ 56d odst. 5) vykonávat buď profesionální probační úředník nebo i jiná osoba, jako čestnou funkci. Soud může osobě vykonávající dohled dávat pokyny ohledně způsobu výkonu dohledu nad podmíněně odsouzeným (§ 56d odst. 4 StGB).

Rozhodnutí podle ustanovení § 56b, 56c, 56d (tj. vyslovení pokynů, povinností nebo stanovení dohledu) může soud učinit i dodatečně, tedy až v průběhu zkušební doby. Soud také může již uložené podmínky dodatečně změnit nebo i zrušit. U ustanovení § 56e StGB, které

dodatečná rozhodnutí zakotvuje, tak soudu umožňuje reagovat na aktuální životní poměry pachatele, na jeho pokroky nebo naopak na jeho prohřešky proti režimu podmíněného odsouzení.

Rozhodnutí o odkladu trestu soud podle § 56f odst. 1 StGB odvolá, pokud zjistí, že odsouzený během zkušební doby spáchal další trestní čin, čímž nesplnil původní očekávání o tom, že k dosažení účelu trestu postačí i trest podmíněně odložený. Dalším důvodem odvolání odkladu trestu je situace, kdy pachatel hrubě nebo trvale porušuje uložené pokyny podle § 56c StGB nebo se vyhýbá dohledu probačního pracovníka a dává tak soudu podnět k obavě, že bude pokračovat v páchání trestné činnosti. Stejně tak odvolá soud odklad trestu i v případě, kdy pachatel hrubě nebo trvale porušuje povinnosti podle § 56b StGB. Odvolání odkladu trestu znamená, že trest odnětí svobody se vykoná.

Soud může ovšem rozhodnout, že výkon trestu není, i přes zjištěné nedostatky v chování odsouzeného, ještě zapotřebí. V takovém případě od odvolání odkladu trestu upustí a buď pachateli uloží další pokyny nebo povinnosti, zejména podrobit se dohledu probačního pracovníka, nebo mu prodlouží zkušební dobu nebo dobu, po kterou se má podrobit dohledu (§ 56f odst. 2 StGB).

Jestli soud odklad trestu neodvolá, je trest odnětí svobody po uplynutí zkušební doby pachateli prominut (§ 56g odst. 1). Prominutí trestu lze ovšem podle § 56g odst. 2 StGB odvolat, pokud se odsouzený dopustil úmyslného trestného činu a byl za něj odsouzen k trestu odnětí svobody delšímu než šest měsíců. Rozhodnout o odvolání prominutí trestu je možné pouze do jednoho roku po uplynutí zkušební doby a do šesti měsíců od právní moci nového odsuzujícího rozsudku.⁵¹

Jak bylo uvedeno již výše, trestání mladistvých (14 – 18 let) a mladých dospělých (18 – 21 let) je v Německu upraveno zvláštním zákonem o soudech mládeže (Jugendgerichtsgesetz,

⁵¹ Maier, Bernd-Dieter. Strafrechtliche Sanktionen, Springer- Verlag Berlin Heidelberg, 2001

dále také jen „JGG“⁵², obecná úprava obsažená v StGB zde platí pouze podpůrně. Soudnictví v těchto věcech je svěřeno zvláštním soudům mládeže.

Podmíněného odsouzení mladistvých a mladých dospělých (dále jen „mladiství“) se týkají ustanovení § 21 až 26a JGG.⁵³

Odklad trestu odnětí svobody je zde možný pokud uložený trest nepřesahuje výměru jednoho roku (§ 21 odst. 1 JGG) za současného předpokladu, že již samo odsouzení je dostatečnou výstrahou. Soud při svém rozhodování o povolení odkladu posuzuje obdobná hlediska jako v případě dospělých pachatelů (§ 56 odst. 1 věta druhá StGB). Povolit odklad trestu lze podle § 21 odst. 2 JGG i u trestu v délce do dvou let, pokud jeho výkon není vzhledem ke stupni vývoje mladistvého zapotřebí.

Soud při podmíněném odsouzení mladistvého pachatele stanoví zkušební dobu v rozmezí od dvou do tří let (§ 22 JGG, i zde je úprava podle českého trestního zákona mírnější). Zkušební dobu lze ale dodatečně zkrátit až na jeden rok nebo naopak prodloužit až na čtyři roky a přizpůsobit tak její trvání aktuální potřebě výchovného působení na mladistvého.

Současně s podmíněným odkladem výkonu trestu nebo i dodatečně v průběhu zkušební doby lze mladistvému uložit pokyny (tj. příkazy nebo zákazy) směřující k ovlivnění způsobu jeho života.⁵⁴ Tyto pokyny a povinnosti lze dodatečně i změnit nebo zrušit (§ 23 odst. 1 JGG). Pokud mladistvý nabídne určité přísliby ohledně svého budoucího života nebo přiměřené plnění k zadostiučinění, jejichž splnění lze očekávat, soud zpravidla povinnosti nebo pokyny již neukládá (§ 23 odst. 2 JGG).

⁵² Sbirka spolkových zákonů (BgbI) I., s. 3427, ve znění vyhlášky z 11. 12. 1974

⁵³ Suchý, O. Německý zákon o soudech mládeže, překlad. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1995

⁵⁴ Demonstrativní výčet těchto pokynů je obsažen v § 10 JGG, jedná se například o pokyny ohledně místa pobytu, povinnosti pracovat nebo se účastnit různých kurzů, povinnost podrobit se péči a dohledu určité osoby, zákaz stýkat se s určitými osobami, zákaz navštěvovat noční podniky nebo povinnost usilovat o narovnání s poškozeným

Se souhlasem zákonného zástupce (po šestnáctém roce věku i s jeho souhlasem) pak lze mladistvého podrobit léčbě nebo odvykací kúře (§ 10 odst. 1 JGG).

Mladistvému lze v rámci podmíněného odsouzení uložit i povinnosti podle § 15 JGG, tedy povinnost:

- nahradit podle svých sil škodu, kterou svým činem způsobil
- osobně se omluvit poškozenému vykonat určitou práci
- zaplatit peněžitou částku ve prospěch obecně prospěšného zařízení

Pokud mladistvý odsouzený neplní uložené pokyny nebo povinnosti lze mu v krajním případě uložit tzv. arest podle § 16 JGG (jedná se o krátkodobé omezení osobní svobody mladistvého).

Ustanovení § 24 JGG upravuje možnost podrobit mladistvého během zkušební doby dohledu a vedení probačního pracovníka, a to maximálně po dobu dvou let. Dohled lze v průběhu zkušební doby dodatečně uložit, odvolat, opětovně uložit nebo změnit jeho podmínky. Obsahem dohledu je podle § 24 odst. 3 JGG pomoc mladistvému, péče o něj a podpora jeho výchovy. Za tím účelem musí probační pracovník spolupracovat se zákonnými zástupci a se školou (nebo jiným obdobným zařízením), dále má právo na přístup k mladistvému a na informace o něm. Soud, který probačního pracovníka ustanovil, má právo udělovat mu ohledně jeho činnosti pokyny (§ 25 JGG). Probační pracovník pak soudu pravidelně předkládá zprávu o způsobu života mladistvého a sděluje mu případná hrubá nebo trvalá porušení uložených pokynů a povinností.

Odvolání odkladu trestu přichází v úvahu u mladistvých za stejných okolností jako u dospělých pachatelů (§ 26 odst. 1 JGG), obdobně jako v StGB je v § 26 odst. 2 JGG upravena i možnost soudu upustit od odvolání odkladu trestu a stanovit další pokyny a povinnosti,

prodloužit zkušební dobu nebo prodloužit dobu, po kterou má být pachatel podroben dohledu (zde nejvíce na čtyři roky).

Pokud nebyl odklad trestu odvolán, je mladistvému trest po uplynutí zkušební doby prominut (§ 26a). Možnost odvolat prominutí trestu JGG ovšem na rozdíl od obecné úpravy neobsahuje.

8 Právní úprava v USA

Na úvod pojednání o srovnání právní úpravy podmíněného odsouzení u nás s podobnými instituty v USA se pro jasnost musím zmínit obecně o ukládání trestů. Tresty v USA jsou ukládány podle obecných zásad pro ukládání trestů, které se vyvíjely po dlouhou dobu a jsou obsaženy v trestních zákonech všech států. Problémem pro můj výklad je, že ani dva zákony nejsou stejné a liší se jak v podmínkách pro ukládání trestů, tak i v trestech ukládaných za konkrétní trestné činy. Během celé historie USA se neobjevilo žádné jasné zdůvodnění, které by mohlo posloužit jako vůdčí princip při ukládání trestů. V USA v důsledku toho existují čtyři teorie, které určují jaký účel, neboli čeho by měl trest dosáhnout. Dle těchto teorií by měl být trest buďto odplatou, izolací, odstrašením nebo rehabilitací.

Sankcemi, které zná americké trestní právo jsou:

- pokuty
- podmíněné tresty či jiné výchovné programy
- nepodmíněné tresty
- trest smrti

V další části se v souladu se záměrem této práce budu věnovat pouze podmíněným trestům. V USA je princip nápravy na svobodě v praxi velmi využíváný. Důvodů proto je hned několik. Jedním z nich je důvod humanitární, jelikož v průběhu času se dospělo k závěru, že pro nápravu pachatelů, kteří pro společnost nepředstavují velké riziko, nemusí být zbavení svobody nutné. Pragmatický důvod hovoří o tom, že vězení může více než nápravu znamenat spíše tzv. „školu zločinu“ a ani ekonomický důvod nelze opomenout. Sledování pachatelů na svobodě je výrazně levnější než pobyt ve věznicích, zvláště když

rodiny odsouzených se stávají finanční přítěží státu. To je jen pouhý výběr z důvodů, kterých je v literatuře popsáno více.

Mezi typické formy nápravy odsouzeného na svobodě patří:

- vynětí případu z pravomocí trestní justice před zahájením trestního řízení
- probace
- volná vazba
- propuštění z vazby do práce a do školy, dovolená z výkonu trestu
- restituce
- programy polověznic

Dále se krátce zmíním o institutu vynětí a podrobněji se pak zaměřím na institut probace, neboť se domnívám, že ve vztahu k právnímu řádu České republiky může být pohled na právní úpravu probace v USA velkým přínosem.

Vynětí označuje vynětí pachatelů z působnosti trestního zákona v kterékoli fázi trestního řízení a odsouzení a trest je nahrazen sociálně terapeutickými programy. K vynětí tedy dochází před vynesemím rozsudku. Tento institut je bohatě využíván a podporován vládou, zvláště u mladistvých. Výhodou je skutečnost, že zvláště mladiství delikvent není podroben trestnímu řízení a vyhne se tak všem možným negativním důsledkům pro jeho osobnost s tím spojených.

Probace. Za zakladatele probace je považován John Augustu, který v letech 1852 až 1858 složil kaucí za více jak 2000 obviněných. Poté obviněným poskytl přátelství, práci a finanční podporu a když se později obviněný dostavil k soudu, Augustu jako vážený obchodník referoval o pokrocích obviněného a žádal soud, aby místo vězení potrestal obviněného jen pokutou a náhradou soudních výloh. Byl tak vlastně prvním probačním úředníkem a díky jeho

úsilí byl v roce 1888 přijat první probační zákon v Massachusetts. Probace se dále rozšiřovala a stala se alternativou nepodmíněných trestů. „ Asociace amerických právníků definuje probadá jako trest vykonávaný na svobodě, který ukládá podmínky a zachovává soudu právo měnit podmínky trestu nebo stanovit nový trest, jestliže pachatel podmínky poruší.“⁵⁵ Kromě toho, že jde o trest, používá se slovo probace i pro označení stavu, systému a procesu. Probace jako stav označuje charakter postavení podmíněně propuštěného odsouzenec – není totiž ani svobodným občanem, ani ve výkonu nepodmíněného trestu. Probace jako systém je organizační součástí výkonu spravedlnosti tak, jak ji ztělesňuje orgán nebo organizace, které dohlíží na probaci. Jako proces označuje probace soubor funkcí činností a služeb jako je zpracování hlášení pro soudy, dohled nad podmíněně odsouzenými propuštěnci a poskytování služeb.

Základní principy probace. Někteří pachatelé nejsou natolik nebezpeční a pro společnost představují jen malé nebezpečí. Když se ocitnou ve vězení, nálepka „bývalý kriminálník“ se s nimi táhne i po propuštění a brání jejich adaptabilitě do společnosti. Probace zahrnuje i prvky osobní pomoci v tomto smyslu. Ochrana společnosti i náprava odsouzeného je zajišťována soudy, resp. Soudním dohledem nebo probačními orgány. Časté využívání probace bývá zdůvodňováno i přeplněností amerických věznic a značnými náklady na výstavbu nových, a proto je považována za ekonomicky výhodnější alternativu. S tím také souvisí, že náklady na jednoho vězně se odhadují na 20 000 dolarů ročně, kdežto probace stojí pouhou desetinu toho.

Výkon probace. Ve Spojených státech amerických vykonávají fakticky probaci stovky nezávislých vládních orgánů, přičemž každý stát má v tomto vlastní zákony a vlastní filosofii. Vyšetřování před potrestáním je základní službou, kterou poskytují probační orgány, přičemž správy o sociálním zázemí odsouzeného jsou nezbytné vždy, když připadá v úvahu trest

⁵⁵ Inciardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria publishing, 1994, 795 s.

probace. Studie prokázaly, že u většiny trestů s probací existuje vzájemný vztah mezi doporučením probačního pracovníka a rozhodnutím soudce. Tím ovšem nelze říci, že rozhodování soudce je závislé na mínění probačního pracovníka ani to, že soudci a probační pracovníci vykládají minulost a sociální zázemí pachatele stejně.

Podmínky probace. Většina států omezuje ukládání probace zákonem. V některých státech nemohou vrahové, násilníci a únosci dostat probaci, mohou jí však využít pachatelé zločinů 2. a 3. stupně (známé odstupňování závažnosti u jednotlivých trestných činů). Některé státy nejsou příliš konkrétní, ale i tak je v jejich zákonech vyloučena možnost probace pro nejnebezpečnější pachatele. Ve většině států je probace u většiny zločinů možnou zákonnou alternativou k uvěznění. Po uložení podmíněného trestu se musí odsouzenec podrobit celé škále předpisů a podmínek. Podmínky jsou v každém státě jiné. Pro ilustraci uvádím probace podle trestního zákona New Yorku. Obecně lze říci, že podmínky mají buď charakter vztahující se k chování a výchově anebo k dohledu. V New Yorku mezi podmínky vztahující se k chování a výchově patří:

- vyhnout se škodlivým a závadným zvykům
- vyhýbat se návštěvám míst a stykům s osobami s pochybnou pověstí
- svědomitě pracovat ve vhodném zaměstnání nebo svědomitě studovat nebo si zvyšovat odbornou kvalifikaci, která by jej vybavila pro vhodné zaměstnání
- podrobit se zdravotnické popř. psychiatrické léčbě, a to jak ambulantně, tak je – li to nutné i ústavně
- plnit vyživovací a jiné rodinné povinnosti
- nahradit škodu a ztrátu, kterou způsobil dle svých možností
- složení kauce nebo dání jiné majetkové záruky, že budou splněny všechny uložené podmínky
- a další podmínky směřující k nápravě

a mezi podmínky vztahující se k dohledu patří:

- hlásit se probačnímu pracovníkovi podle nařízení soudu a umožnit mu návštěvu bytu a pracoviště
- nevzdalovat se bez povolení soudu nebo sociálního kurátora z jurisdikce soudu
- odpovědět na všechny přiměřené dotazy sociálního pracovníka a informovat ho o všech změnách adresy či zaměstnání.

Soudce nebo probační orgán může uložit i speciální podmínky, jako je např. léčení drogové závislosti, zdržení se požívání alkoholu, zákaz řízení motorových vozidel během probace apod. Od roku 1980 se velice rozšířila nová podmínka. Více než polovina států vyměřuje za poskytované služby odsouzenecům poplatky. Poplatek za dohled činí např. 10- 30 dolarů měsíčně a vyšetřování sociálního zázemí odsouzeného před vynesením trestu stojí 100 až 300 dolarů. Ani ústavně zaručená práva nejsou vyjmuta z možnosti omezení v rámci probace. To se týká např. svobody slova, slučování, zákazu neoprávněných prohlídek a zabavení.

Další podmínkou probace, která se stala jednou z nejoblíbenějších je tzv. restituce. Od pachatelů se v tomto případě vyžaduje, aby svým obětem nahradil způsobenou škodu či ukradené věci nebo aby v rámci společenské restituce odpracovali určitý čas bez nároku na odměnu ve prospěch společnosti.

Služby probačních kurátorů jsou založeny na individuálním přístupu. V úvodním pohovoru určí probační kurátor nejvhodnější způsob výchovného dohledu. Následně vypracuje plán nápravy orientovaný na zařazení pachatele do společnosti. Výchova se může omezit jen na osobní poradenství nebo může zahrnout odeslání pachatele do protinarkotické

léčebny, do školy na zvýšení kvalifikace nebo na pomoc při hledání zaměstnání. Jelikož odsouzení spáchali trestné činy a ochranou kurátora je i ochrana společnosti, druhou funkcí úvodního pohovoru je určit úroveň nezbytného dohledu.

Ve spojených státech existuje i institut tzv. šokové probace. Šoková probace spočívá v krátkodobém uvěznění, po němž následuje odklad trestu a probace. Šokový účinek vychází z předpokladu, že otřes způsobený pobytem ve vazbě či vězení může mít důležitý odstrašující účinek (srov. Švédská úprava podmíněného odsouzení). Soudy využívají tento institut k tomu, aby donutily pachatele uvědomit si závažnost svého provinění i bez dlouhého pobytu ve vězení, mohly propustit ty pachatele, které nápravné ústavy shledají vhodnými k nápravě dříve než soudy při vynášení trestů, ve vhodných případech dosáhly kompromisu mezi shovívavostí a trestáním. Jelikož je uvěznění krátké, nestihnou uvěznění do sebe absorbovat „vězeňskou kulturu“. Kritika šokové probace uvádí toto. „Když se jednou dojde k závěru, že osobě lze důvěřovat a že může mít prospěch z dohledu na svobodě, nelze získat žádný užitek z toho, že se nakrátko pošle do vězení.“⁵⁶

Porušení a zrušení probace. Jelikož probace je podmíněné odsouzení, nezaručuje absolutní svobodu. Zatčení za nové delikty či technická porušení podmínek probace mohou mít za následek zrušení probace a uvěznění pachatele. Otázka porušení podmínek probace dále umocňuje obrovskou volnost v rozhodování sociálního kurátora. Když se pachatel nehlásí nebo neplní další podmínky dohody, má pracovník probačního úřadu několik možností. Může odsouzeného nahlásit, může s ním vést intenzivnější pohovory, uložit mu přísnější dohled nebo si porušení nevšímat. Řízení o porušení podmínek probace tedy vyvolává sociální kurátor a udělá to, když se rozhodne, že je nutné probaci zrušit. K tomu má oprávnění pouze soud.

⁵⁶ Incardi, J. A. Trestní spravedlnost. Praha: Victoria publishing, 1994, s. 681

Když se probační orgány rozhodnou ke zrušení, je to oznámeno odsouzenému, sociální kurátor připraví zprávu o porušení a stanoví se termín formálního slyšení u soudu. Odsouzený má právo v tomto řízení na právního zástupce.

Účinnost. V USA je probace zdaleka nejpoužívanější trest sankcí. Ač bylo vypracováno mnoho studií, z nichž některé vypovídají spíše tak, že velká část odsouzených k probaci bylo znovu zatčeno, jiné naopak měly úplně jiný výsledek. To ukazuje, že účinnost probace se v jednotlivých státech liší a že jednotlivé studie o účinnosti probace nejsou reprezentativní.

Na závěr bych se ráda zmínila i o tom, že právní řád spojených států zná i institut podmíněného odsouzení. Konkrétně v Newyorském trestním zákoníku nalezneme v tomto smyslu následující ustanovení. „Soud může uložit trest podmíněného odsouzení, jestliže soud s ohledem na povahu a okolnosti trestného činu jakož i s ohledem na minulost, charakter a stav odsouzeného dospěje k názoru, že zájmy společnosti ani zájmy spravedlnosti nebudou naplněny nepodmíněným trestem a když probační dohled není vhodný.“ Podle tohoto zákona trvá období podmíněného odsouzení 1 rok za přečin a 3 roky za zločin, přičemž do podmínek obecně patří náhrada škody, kterou utrpěl poškozený.

9 Vývoj v číslech

- Tabulka 1

Podíl podmíněného (PO) a nepodmíněného (NEPO) odsouzení ze všech uložených trestů v České republice v letech 1995 – 2005 (Zdroj: Statistická ročenka kriminality Ministerstva spravedlnosti České republiky)

ROK	NEPO	%	PO	%
1995	12 552	22,8	35 724	65,0
1996	13 375	23,1	37 020	63,9
1997	13 933	23,3	37 190	62,2
1998	14 656	27,1	33 059	61,1
1999	15 340	24,5	38 188	61,1
2000	14 114	22,3	35 617	56,3
2001	12 533	20,8	32 817	54,5
2002	9 659	14,8	34 942	53,7
2003	9 797	14,8	35 676	53,9
2004	10 192	14,89	36 162	52,84
2005	10 078	14,9	36 006	53,3

- Tabulka 2

(Zdroj: Trestní statistika ministerstva spravedlnosti)

Česká republika	Rok 2000	Rok 2001
Trestné činy celkem	86 031	82 503
Odsouzeno osob celkem	63 211	60 182
Z toho žen	6 961	6 792

Recidivistů	9 932	9 574
Věk 15 - 17	4 155	3 805
Věk 18 - 19	6 464	5 813
Trest nepodmíněný	14 114	12 533
Trest podmíněný	35 617	32 817
Zákaz činnosti	112	94
Peněžitý trest	3 571	3 324
Obecně prospěšné práce	7 084	8 835
Jiný trest	642	495
Upuštění od potrestání	2 071	2 084
Tresty v spoj.s jinými tresty	11 296	9 868

- Komentář k tabulce č. 1, 2:

Z tabulky 1 jasně vyplývá, že co do poměru ukládání nepodmíněného trestu k trestu podmíněně odloženému tento poměr v letech 1995 až 1999 osciluje ve všech případech okolo 60%. Ovšem v letech 2000 a 2001 jednoduchým přepočtem na procenta docházíme k závěru, že už je to pouhých cca. 40%. To neznamená, že by narostl počet ukládání nepodmíněných trestů, ale jak je z dalších ukazatelů v tabulce 2 vidět, v praxi se více uplatňují tzv. alternativní tresty, například nárůst uložení trestu obecně prospěšných prací se oproti roku 2000 zvýšil v roce 2001 o 1000 případů, i přesto, že trestná činnost v roce 2001 poklesla z 86 031 na 82 503, tedy o více jak 3 500 případů. K tomu je ještě zajímavým hlediskem upuštění od potrestání, které v roce 2001 bylo uloženo u více případů než v roce 2000, ačkoli trestných činů bylo méně. Údaje získané z tabulky napovídají o příznivém trendu oproti rokům

minulým, co se týká jak kriminality jako takové tak i určitého statistického rozvržení ukládání jednotlivých trestů.

Ze statistik Ministerstva spravedlnosti vyplývá, že počet odsouzených osob v ČR se od roku 1994 neustále zvyšoval a vrcholu dosáhl v roce 2003, kdy bylo odsouzeno celkem 66 131 osob.

Pokud jde o skladbu uložených trestů, je zřejmé, že v posledních několika letech se soustavně snižovali počty uložených NEPO trestů odnětí svobody:

v roce 1999 bylo uloženo 15 340 NEPO trestů

v roce 2003 bylo uloženo 9 797 NEPO trestů, tj. méně o 36%, a to i za situace, kdy celkový počet všech odsouzených osob byl v roce 2003 oproti roku 1999 vyšší o 3 537 osob

v roce 1999 činil podíl NEPO trestů 24,5% ze všech uložených trestů

v roce 2003 se podíl NEPO trestů snížil na pouhých 14,8%

při porovnání roků 2003 a 2002 sice zjišťujeme, že v roce 2003 došlo k nárůstu NEPO trestů odnětí svobody oproti roku 2002, avšak jen nepatrně, o pouhých 138, přestože počet všech odsouzených byl v roce 2003 oproti roku 2002 vyšší o 1 033 osob, podíl uložených NEPO trestů zůstal nezměněn, a v obou jmenovaných letech činil 14,8%.

Stabilně nejvíce je ukládán PO trestů, jejich podíl v posledních letech se ustálil kolem 54%.

Od zavedení trestu obecně prospěšných prací se každoročně zvyšoval počet těchto trestů v roce 2003 jich bylo uloženo 13 592, tedy podstatně výše než NEPO trestů (jejich podíl dosáhl 20,6%).

Neustále se snižují počty uložených peněžitých trestů (v roce 2003 – 2941). Tento trest má nepochybně, zvláště v podmínkách tržní společnosti, punitivní i odstrašující účinek, a je vhodný pro okruh pachatelů, které není nutno izolovat od společnosti. Nelze ho však pokládat za trest univerzální pro všechny typy delikventů. Nehodí se zřejmě pro osoby nemajetné a

nesolventní, u nichž by byl nedobytný a musel by být přeměněn na uvěznění. Šlo by tu tedy prakticky jen o zamaskovanou formu trestu odnětí svobody. Nebylo by ani spravedlivé, aby peněžitým trestem byly především postiženy třetí osoby, zejména ty, které jsou na pachatele odkázány výživou, ani by za pachatele trest zaplatila jiná, movitější osoba. Podobným defektům peněžitého trestu se v praxi lze stěží zcela vyvarovat.⁵⁷

- Tabulka 3

(Zdroj: souhrnná statistika případů probační a mediační služby za období od 1.1.2001 do 31.12.2001)

Případy	Počet	V %
Nově evidovány (po 1.1.2001)	18 410	73,8
Převzaty z dřívější doby	6 551	26,2
Celkem vedeno za rok 2001	24 961	100
Z nově evidovaných: mladiství	1 486	8,1
Drogová kriminalita	628	3,4
Rasistický podtext	69	0,4

- Komentář k tabulce 3

Probační a mediační služba, jak již bylo uvedeno výše zahájila svoji činnost 1.1.2001. V jakém rozsahu se probační úředníci podílejí co do kvantity činnosti spojené s instituty podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem není zřejmé přímo z uvedené

⁵⁷ Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Vybrané problémy sankční politiky, 2005, str. 22

tabulky, ale z dalších údajů zveřejněných probační a mediační službou, které budou uvedeny dále. Celkový rozsah činnosti Probační a mediační služby v České republice je však důležitý především proto, aby bylo zřejmé, v jakém rozsahu se této problematice úřad věnuje.

Ze shora uvedených údajů vyplývá, že služba v uvedeném období pracovala celkem s 24 961 případy, přičemž více než 73% tvořily případy nově evidované. Zbytek případů, tzv. převzatých tvořily ty případy, které služba převzala od probačních úředníků soudu, kteří před vznikem služby tuto agendu vykonávali. Zajímavým faktem je, že pouze 8,1% případů z celkového počtu případů služby se týkalo trestné činnosti mladistvých. Probační a mediační služba tedy dochází k závěru, že případy týkající se trestné činnosti mladistvých nebyly probační a mediační službě postupovány.⁵⁸

Ředitelství Probační a mediační služby dále ve svém komentáři ke statistickým údajům uvádí, že největší vytíženost v rámci vykonávacího řízení vykazovala střediska v oblasti zajištění výkonu trestu obecně prospěšných prací (celkem 10 180 případů) a dále také v oblasti této práce, čili v oblasti zajištění probační činnosti spojené se sledováním zkušební doby za současného uložení přiměřených povinností a omezení v institutech podmíněné odsouzení, podmíněné propuštění a podmíněné zastavení trestního stíhání (celkem 2 463 případů), kolik z toho připadá pouze na podmíněné odsouzení však nebylo k dispozici.

⁵⁸ Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za období od 1.1.2001 do 31.12.2001

- Tabulka 4

Statistické údaje o činnosti PMS (Zdroj: Generální ředitelství PMS)

	Celkem evidováno případů u PMS ČR	Přípravné řízení a ř. před soudem	Vykonávací řízení
Rok 2001	19 214	2 401	16 813
Rok 2002	29 291	6 232	22 970
Rok 2003	28 365	6 823	21 542

- Komentář k tabulce 4

Uvedené statistické údaje jsou převzaty od Probační a mediační služby. I když sběr statistických dat se v průběhu roků v rámci PMS měnil a používaly se pro jednotlivé statistické ukazatele různá označení, lze z nich vysledovat následující zjištění. Činnost PMS by měla být zahajována již na počátku trestního řízení. Ze statistických údajů je patrný prudký nárůst počtu evidovaných případů v přípravném řízení a řízení přes soudem v roce 2002. Ve srovnání s rokem 2001, kdy bylo v přípravném řízení postoupeno PMS pouze 2 401 případů, to v roce 2002 bylo již 6 323 a v roce 2003 6 823 případů.

Účinnost podmíněného odsouzení

Soudci i státní zástupci byli dotázáni, jak hodnotí účinnost podmíněného odsouzení a jednotlivých druhů alternativních trestů. Obě skupiny se shodli na tom, že záleží především na uvážlivém ukládání alternativních trestů. Jejich účinnost totiž souvisí především s individuálními charakteristikami pachatele a s druhem spáchaného trestného činu.

Z jednotlivých druhů alternativních trestů měli respondenti jednoznačně nejvíce připomínek k účinnosti trestu obecně prospěšných prací (OPP). V zásadě je kladně hodnocena možnost uložit tento typ alternativního trestu, ale problémy nastávají v souvislosti s jeho naplněním a výkonem. Důležitý a zdůrazňovaný je v tomto případě postoj samotného odsouzeného. Účinnost je vysoká, pokud je případné uložení trestu předjednáno s obviněným buď PMS nebo přímo soudem v rámci výslechu či hlavního líčení. Jako zcela neúčinný je třeba tento trest hodnotit, pokud je ukládán soudy trestním příkazem a osobám již v minulosti trestaným za úmyslnou trestnou činnost. Ukládání trestu OPP je účinné v případě prvotrestaných, odsouzených u méně závažné trestné činnosti a mladších pachatelů. Jinak podle poznatků z praxe trest OPP není příliš účinný, velké procento odsouzených k tomuto trestu neodpracuje ani polovinu stanovených hodin a následně dochází k přeměně trestu. Účinnost trestu OPP je relativně snižována zdlouhavým zajišťováním poskytovatele prací pro odsouzené a rovněž skutečností, že tito poskytovatelé berou odsouzeného jen jako jakousi doplňkovou pracovní sílu s tím, že odsouzený pak nemá písemně vymezen harmonogram prací. Z toho pak vznikají konflikty, když poskytovatel zve odsouzeného k práci nepravidelně. U městských a místních úřadů přetrvávají potíže v kontrole osob vykonávajících OPP, obavy z oblasti ochrany zdraví při práci, případně určité předsudky, že musí jít výhradně o manuální práci. Ze strany odsouzených k OPP jsou pak problémy s dojížděním.

V souvislosti s velikostí vězeňské populace je zajímavý pohled soudce: „Trest OPP u již dříve trestaných osob bývá v některých případech problematický, sice v minulosti bylo poukazováno na přeplněnost věznic s tím, aby se více využívalo alternativních trestů, nicméně v současné době je zřejmé, že soudy budou zpětně rozhodovat o přeměně těchto alternativních trestů v NEPO, neboť je odsouzení nevykonávají nebo nevykonali a znovu se zvýší počet odsouzených ve výkonu trestu. Měl by být asi nastaven přísnější režim pro výkon trestu OPP a důsledné střežení výkonu tohoto trestu ze strany např. orgánu městské policie.“ Vidíme, že

přes kladné hodnocení možnosti jeho uložení a jeho přednosti se trest OPP nevyužívá v takové míře jak by se podle mého názoru využívat měl.

Peněžitý trest je považován za vhodný a účinný, jeho aplikace je ale značně omezena tím, že většina osob páchajících trestnou činností je málo solventních. I s výkonem tohoto alternativního trestu ovšem mohou být problémy. Řada odsouzených jsou nemajetní, bez pracovního poměru, takže již tím jsou ztíženy podmínky pro jeho uložení, a pokud uložen je, bývá často problematické jeho vymáhání. Soud většinou až po vyčerpání všech možností, aby byl trest zaplacen, a marných výzvách odsouzenému, přikročí k uložení náhradního nepodmíněného trestu odnětí svobody a opět nastává situace, že se zvyšuje počet odsouzených ve výkonu trestu.

Na účinnost podmíněného odsouzení s dohledem probačního úředníka se v odpovědích respondentů objevili dva odlišné pohledy. Někteří jej považují „...za celkem optimální formu konkrétní kontroly a sledování odsouzeného“. Jiným se ale dohled jeví jako „formální institut, probační úředníci nemají dostatečné vybavení, aby jej realizovali zejména v případech, kdy odsouzený nejeví žádnou snahu o dobrovolnou spolupráci“ a podle nich „PMS nemá s výjimkou pohovorů s odsouzenými prakticky žádnou možnost na odsouzené výchovně působit“. Na nedostatečné personální a materiální vybavení PMS jako důvod nízké účinnosti poukazují i další respondenti: „Podmíněné odsouzení s dohledem vykazuje nízkou účinnost, neboť PMS nemá dostatek pracovníků ke skutečně účinnému dohledu v místě bydliště i zaměstnání.“

Jako u jiných alternativních trestů je zmíněna potřeba důkladného zhodnocení individuálních charakteristik odsouzeného. Neboť při adekvátním uložení je to „trest vhodný a účinný, problematické je ale zase jeho využití v případě recidivistů, kteří se většinou podmínkám dohledu dobrovolně nepodrobí“. Je problém, že důsledné hodnocení chování během zkušební doby podmíněně odsouzeného vede k ještě vyššímu naplnění věznic.

Zřídka byly zmíněny také další druhy alternativních trestů – a to především proto, že se ze své podstaty mohou týkat pouze určitého okruhu pachatelů a jsou vhodné u konkrétně specifikované trestné činnosti. Při této individuální šílenosti je však jejich účinnost zpravidla hodnocena jako vysoká. Šlo o zákaz činnosti – „v praxi uplatňován málo, protože jeho možnost využití je dost omezená – velmi úzký záběr (doprava). Dále o propadnutí věci – „vhodný druh trestu, zejména u majetkové trestné činnosti. Zbytečně málo využíván (např. trest propadnutí vozidla, kterým byli přepravováni běženci převaděči atd.)“

Několikrát respondenti uvedli také trest vyhoštění, zde ale názory nebyly zcela jednoznačné. Jedna skupina se domnívá, že je to velmi účinný trest u bagatelní trestné činnosti cizinců. Druzí mají za to, že pokud není osoba současně vzata do vyhošťovací vazby – téměř neúčinné.

Podobný přístup se také objevoval u zřídka užívaného zákazu pobytu, kde je hlavním problémem kontrola dodržování trestu, což má vliv na jeho účinnost.⁵⁹

⁵⁹ Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Vybrané problémy sankční politiky, 2005, str. 72

10 Návrhy de lege ferenda

Současný trestní kodex je výsledkem četných novelizací, mnohdy reagujících především na aktuální potřeby vyvolané dynamikou vývoje kriminality, hlubší zásahy do koncepčního pojetí našeho trestního práva byly provedeny jen okrajově.

Ochranu demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod jednotlivců a ochranu jejich života, zdraví a majetku je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Prvky preventivního charakteru pronikají stále více i do trestní politiky, zejména např. formou různých odklonů, alternativních trestů a alternativních opatření, které mimo jiné kladou důraz na integraci pachatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí, kdy je vyloučen kriminogenní vliv vězeňského prostředí a vězeňské subkultury, i když systém sankcí, kde trest odnětí svobody je stále základním trestem, který je možno uložit za všechny trestné činy. Ještě stále není dostatečně zajištěno ukládání alternativních trestů a opatření, zejména u prvotrestaných pachatelů a mladistvých, jakož i osob, které se sice dopustili trestných činů opakovaně, ale šlo o drobné, méně závažné trestné činy. Domnívám se, že by byla potřebná změna celkové filosofie ukládání sankcí, kdy je třeba především změnit hierarchii sankcí, v rámci níž by byl trest odnětí svobody chápán jako „ultima ratio“ a byl by kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí.

Závěrem lze říci, že současná úprava podmíněného odsouzení v České republice v zásadě odpovídá mezinárodním požadavkům ohledně trestů vykonávaných na svobodě a je srovnatelná s úpravou obdobných institutů v ostatních demokratických státech.

Ovšem i ten nejlépe propracovaný systém trestních sankcí lze stále doplňovat a zdokonalovat na základě nejnovějších poznatků a zkušeností. Tím spíše lze mnohé doplnit a

pozměnit v našem systému trestní justice, který se za dokonalý rozhodně označit nedá. Oproti vyspělejšími demokratickým zemím přeci jen poněkud zaostáváme.

Vládní návrh trestního zákona přebírá úpravu podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody (§ 82 – 86) a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 85 – 88) v zásadě beze změny.

Rozšíření demonstrativního výčtu přiměřených povinností a omezení je zjevně odrazem praxe soudů, ale vzhledem k tomu, že tento výčet je, jak již bylo řečeno, pouze demonstrativní, není jeho rozšíření nezbytností. Na druhou stranu, z hlediska právní jistoty občanů je jistě přínosem.

Systému by prospělo zavedení některých nových trestů, např. trest domácího vězení (který by měl být ukládán osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možnostem jeho resocializace sice postihnout omezením svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale postačuje vzhledem k jejich osobním vlastnostem a rodinným poměrům menší intenzita zásahu vůči nim. Kontrolu by zajišťovali probační úředníci nebo elektronické sledování.⁶⁰ Mne v této souvislosti zaujal holandský experiment, který by podle mého názoru mohl být realizován i u nás a mohl by přeci jenom rozšířit možnost neposílat odsouzeného do vězení. Tento experiment spočívá v elektronickém monitorování odsouzeného v průběhu zkušební doby. Tato alternativa by se mohla uplatnit u takových pachatelů, u kterých je riziko spojené s možností prostého podmíněného odsouzení nebo při podmíněném odsouzení s dohledem větší, ale v souladu s cíly uvedenými výše by trest ve vězení mohl být příliš přísný. „Osoby při elektronickém monitorování nosí vysílač, připevněný páskou ke kotníku, který soustavně vysílá signál přijímači instalovanému v jeho bytě. Prostřednictvím telefonního přístroje je signál dále přenášen do počítače bezpečnostní agentury, ve kterém je uložen rozpis činností účastníka. Tímto způsobem dochází ke kontrole

⁶⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku, tisk 744/0, www.psp.cz

rozpisu.⁶¹ Výhodou bezesporu je soustavná kontrola odsouzeného a možnost okamžitě reagovat v případě porušení pravidel. Na druhou stranu si ovšem uvědomuji, že by zavedení tohoto systému u nás bylo nákladné finančně i metodicky pro vymezení vhodných kandidátů. Přesto se domnívám, že by to v budoucnosti mohlo být zajímavým námětem pro úvahy, jak ještě více ulevit našim věznicím.

Uvažovat lze i o možnosti uložit dohled probačního úředníka jen na část zkušební doby. Takový postup by byl vhodný pro pachatele, kteří nepotřebují dlouhodobé vedení a pomoc, ale pouze určité nasměrování správním směrem. Po této počáteční době by pak mohlo být užitečné od dohledu nad odsouzeným upustit a veškerou odpovědnost za jeho život ponechat jen na něm (samozřejmě pokud se potvrdil původní předpoklad, že delší dohled nebude zapotřebí).

Další možností je zřízení speciálních probačních domovů určených pro krátkodobý pobyt podmíněně odsouzených za účelem počátečního intenzivnějšího působení a určitého usměrnění.

Účinnou reakcí na trestnou činnost, zřejmě především u prvopachatelů, by mohla být kombinace krátkodobého pobytu ve vězení a podmíněného odsouzení (tedy trest odnětí svobody, který by byl bezprostředně po rozsudku z části vykonán a výkon jeho zbytku by byl pachateli pod podmínkou řádného života odložen. Takový šokující zážitek by mohl u pachatele posílit snahu po nápravě, aby tato první návštěva vězeňského zařízení zůstala i poslední.

Veškeré tyto trendy však musí být doprovázeny změnou postojů občanů ke kriminalitě. V tomto směru podle mě máme velké rezervy. Občané, tedy jednotlivci i skupiny mají příliš zakořeněnou celou řadu předsudků, které bývají xenofobního charakteru, ale týkají se i například odsouzených. Zároveň s tím u nás stále existuje nechuť lidí zajímat se o jiné věci

⁶¹ Spaans, E. EM. Bulletin of the Conférence Permanente Européenne de la Probation, CEP, June 1998, s. 6-8

než o ty, které se jich bezprostředně dotýkají a veškerou zodpovědnost za věci veřejné přisuzovat státu, jako viníkovi všeho. Velmi často lidé vlastní neúspěchy ať pracovní nebo i např. výchovné ve vztahu k vlastním dětem svádějí na školu, stát apod. Jinak řečeno domnívám se, že stále u nás přetrvává negativní přesvědčení, že stát musí opatrovat své občany ve všech oblastech a tímto se mnozí z nás brání proti skutečně zodpovědnému přístupu k sobě samým i společnosti, která nás obklopuje.

Ráda bych se ještě zmínila o absenci projektů týkajících se podmíněně odsouzených, kterým jsem chtěla věnovat jednu kapitolu, ale po konzultacích se zaměstnanci Probační a mediační služby a Sdružení pro probaci a madiaci v justici jsem došla k závěru, že existuje jenom jediný projekt nazvaný Systém Mentoringu v trestní justici, jehož cílovou skupinou jsou Romové, kterým byl uložen alternativní trest, to znamená, že i tento jediný projekt se nevztahuje přímo na podmíněně odsouzené, ale obecně na alternativní tresty. Problém tkví v nedostatku financí, personálního obsazení a nápadů.

Na závěr ještě podotýkám, že je podle mne ještě jedna oblast, ve které má především stát velké rezervy. Touto oblastí je informovanost. Zvláště s rozvojem nejmodernějších systémů komunikace jako je internet musí být společnost dostatečně, vícezdrojově a srozumitelně informována o všech programech, cílech a směrech, kam se vlastně dnešní trestní politika ubírá, aby tyto pozitivní výhledy do budoucnosti nebyly pouze teorií a naopak se odrazili napříč celou společností.

11 Seznam literatury

- Ebert, U.: Strafrecht, Allgemeiner Teil. 2. Auflage. Heidelberg: C.F.Müller, 1994
- Hasch, K.: Ještě k problematice uložení povinnosti odsouzenému podrobit se probačnímu dohledu v rámci omezení podle § 59 odst. 2 TrZ, Trestní právo č. 7 – 8/1997
- Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby, Trestní právo č. 7 – 8/1997
- Incardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Victoria Publishing, a.s., Praha 1994
- Internet: www.justice.cz
- Internet: www.psp.cz Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku, tisk 744/0
- Jelínek, J.: Novelizace trestního práva v roce 1997. Praha: Linde, 1998
- Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za období od 1.1.2001 do 31.12.2001
- Maier, B.: Strafrechtliche Sanktionen, Springer – Verlag. Berlin Heidelberg, 2001
- Morris, N.: Prison in Evolution, edited by Norval Morris and David J. Rothman, 1997
- Nezkusil, J.: K některým stránkám institutu probace, in: Sborník prací z trestního práva. Universita Karlova, Praha 1969
- Novotný, O.: Alternativy uvěznění (K problematice reformy právních sankcí v ČR), Právní praxe 2/1993
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – 1. Obecná část. Praha:Aspi Publishing, 2003

- Novotný, O., O trestu a vězeňství, nakl. Academia, Praha 1969, Suchý, O., Zacházení s delikventní mládeží, III. mezinárodní symposium socialistických zemí o kriminalitě mládeže, Praha 1971
- Osmančík a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996
- O trestním soudnictví nad mládeží. Edice „Komentované zákony Československé republiky“. Sestavili a poznámkami opatřili A. Mířička a O. Scholz. Praha 1932
- Ouředníková, L.: Syllabus přednášek. Kvalifikační vzdělávací projekt pro uchazeče o funkci úředníka a asistenta probační a mediační služby, Praha 2000
- Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 1997, tisk 220
- Poláček, F.: Podmíněné odsouzení. Příloha soudcovských listů, 1931
- Probace v Evropě. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2002
- Prosazování probace na mezinárodní úrovni. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Promoting Probation Internationally. Proceedings of the International Training Workshop on Probation, 2 – 5 July, 1997, Valletta, Malta
- Repík, B. Probácia, podmiennečné odsúdenie a niektoré problémy ďalších trestov bez odňatia slobody, Právnický ústav Ministerstva spravoslivosti SSR v Bratislave, 1978
- Sbírka Spolkových zákonů I., ve znění vyhlášky z 11.12.1974
- Schönke, A. a kol. Strafgesetzbuch. Kommentar. Mnichov: C.H.Beck, 1997
- Solnař: Tresty a ochranná opatření, Academia, Praha 1979
- Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí praxi, C. H. Beck, Praha 2000
- Sotolář, A., Šámal, P., Sovák, Z., Rizman, S., Fenyk, J.: K reformě trestního procesu a k nové koncepci mediační a probační služby v ČR. Právní praxe č. 7 – 8/1997

- Sotolář, A., Ouředníčková, L., Sovák, Z., Havlíková, M., Rizman, S., Šámal, P., Fenyk, J.: Mediační a probační služba v ČR. Současný stav a možnost dalšího rozvoje. Právní praxe č. 7 – 8/1997
- Spaans, E. EM. Bulletin of the Conférence Permanente Européenne de la Probation, CEP, June 1998
- Suchý, O.: Německý zákon o soudech mládeže, překlad. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1995
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon, Komentář. Praha: C.H.Beck, 1995
- Strafgesetzbuch, 39. Auflage, Beck – Texte im dtv, 2004
- Ulehla, I.: Umění pomáhat, renesance, Písek 1996
- Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století, Trestní právo 1/2000
- Vybrané problémy sankční politiky. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2005
- Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, výzkum uskutečněný v rámci programu transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů v horizontu roku 2000, Praha, identifikační kód projektu RC 96, Institut pro kriminologii a sociální prevenci
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě